

ÂYET KAVRAMI VE ANLAM ALANI ÜZERİNE BİR ANALİZ

Yrd. Doç. Dr. Muhammet Ali DURAN
Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü

ÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'in müslümanlar için temel rehber olması, onun nüzûlünden kıyamete kadar farklı yerlerde ve farklı zaman dilimlerinde yaşayan inananlar tarafından anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. İnsanlar için hidayet kaynağı olarak gönderilen Kur'ân'ın rehberliğinden tam olarak istifade edebilmek, onun mesajlarının en iyi şekilde anlaşılmasına, diğer bir deyişle Hz. Allah'ın insanlığa vahyettiği metinlerden muradın ne olduğunu anlamaya bağlıdır. Bu sebeple Kur'ân âyetlerini hakkını vererek açıklayıp yorumlayabilmek ilim adamlarının en önemli hedeflerinden olmuştur.

Kur'ân metnini gerektiği gibi anlamak ve yorumlamak, onun kullandığı kavramları kavramakla mümkündür. Bu makalede Kur'ân'ın anlaşılmasına katkıda bulunmak maksadıyla Kur'ân'ın önemli kavramlarından biri olan "âyet" kavramı ele alınmaktadır.

Bu bağlamda âyet kavramının anlam alanı belirlenirken kelimenin etimolojisi ile nüzûl öncesi Arap şiirlerindeki kullanımı, buna bağlı olarak sözlük ve terim anlamı incelenecek, Kur'ân ve hadislerdeki anlam alanı üzerinde durulacaktır. Ayrıca âyet kavramına yakın anlamlı kelimeler incelenerek âyetin anlam alanı netleştirilmeye gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Kur'ân, Âyet, Kavram, Anlam, Analiz.*

A CONCEPTUAL ANALYSIS ON THE QUR'ANIC TERM OF AYAH

ABSTRACT

For the Qur'an to be the primary guide for Muslims, it needs to be understood in all times and spaces. The Qur'an can best guide humanity as long as its messages are received perfectly, and this reception requires adequate comprehension of God's intention in the divine text. This is why the true interpretation of the Qur'anic verses has always been one of the primary purposes of Muslim scholars. This true interpretation entails true understanding of the Qur'anic concepts. This paper is intended to contribute to this goal by analyzing the term of ayah, one of the most important concepts of the Qur'an. In order to determine the field of meaning of the term, I deal with its etymology, its usage in the pre-Islamic Arab poetry, its lexical content, and its usage in the Qur'an and hadiths. I also deal with the terms that are semantically related to ayah. The main thesis of the article is that the Qur'anic term of ayah has a very rich field of meaning as it signifies more than ten realities.

Keywords: *Quran, Verse, Concept, Meaning, Analysis.*

GİRİŞ

Cenâb-ı Allah, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed (a.s.)'e kadar tüm insanlığa buyruklarını “özel-gizli bir yolla” bildirmiştir. Hangi zaman diliminde yaşamış olursa olsun bütün insanlar, Hz. Allah'ın buyruklarını seçtiği kullar vasıtasıyla öğrenme imkânına sahip olmuşlardır. Dünya semasına indirilen son ilahî mesaj da evrensel bir özellik taşıyan ve kıyamete kadar geçerli olan Kur'ân'dır.

Kur'ân'ın müslümanların din ve dünya hayatları için temel rehber olması, onun nüzûl ortamından kıyamete kadar farklı muhit ve zamanlarda yaşayan müminler tarafından anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. (Paçacı, 2002: XXVI, 398) Bu bakımdan nüzûlünden günümüze, İslâm dininin temel iki kaynağının ilki olan Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasına yardımcı olmak ve bir nebze de olsa katkı sağlamak üzere sayısız çalışma yapılmıştır. Zira insanlar için hidayet kaynağı olarak gönderilen Kur'ân-ı Kerîm'in rehberliğinden istifade edebilmek, onun mesajlarının en iyi şekilde anlaşılmasına bağlıdır. Bu sebeple Kur'ân âyetlerinin hakkını vererek açıklayabilmek, başta müfessirler olmak üzere fakihler, kelamcılar vb. çeşitli bilim dallarında uzman ilim adamlarının en önemli hedeflerinden olmuştur.

Kur'ân'dan yeterince yararlanmak, onu gereğiyle anlamaya bağlıdır. Çünkü ilahî mesajları doğru bir şekilde anlamadan gereklerini yerine getirmek mümkün değildir. Bu bakımdan ilk muhataplarının dili Araçpa olarak nâzil olan Kur'ân metnini kavramak ve Kur'ân'ı doğru bir şekilde yorumlamak, onun kullandığı kelime ve kavramları anlamakla mümkündür. Diğer bir ifadeyle kelimelerinin anlamları doğru bir şekilde açıklanmadıkça âyetlerin mânaları ortaya çıkartılamaz. Zira Kur'ân kelime ve kavramları tek anlamlı olmayıp çok anlamlı bir yapı arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı Kur'ân'ı doğru bir biçimde anlama ve yorumlamaya katkı sağlayacağını düşündüğümüz Kur'ân'ın önemli kavramlarından biri olan “âyet” kavramının anlam alanını tesbit etmektir. Kelimelerinin Kur'ân'da geçtiği yerlerdeki bağlama göre farklı anlamlar yüklenebilmesi, Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesine sağladığı katkılar bakımından bu tür kavram çalışmalarının önemini ortaya koymaktadır. Ülkemizde konuyla ilgi kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Yapılan çalışmalar âyet kavramını tüm yönleriyle ele alan ve kelimenin anlam alanını tesbit etmeye yönelik çalışmalar olmayıp konunun belli yönlerini kapsayan çalışmalardır (Bk. Namlı, 2009; Özgel, 2007/2; Şenat, 2005).

Bilindiği üzere kavram analizi yapılırken kelimelerin etimolojik bir tahlile tabi tutulması, kökenlerinin ve asıl anlamlarının belirlenerek Arap dilindeki zaman içinde meydana gelen anlam değişikliklerinin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü Kur'ân'da yer alan kavram ve kelimelerin çok yönlü

tahlili yapılmadan Kur'ân'daki bağlamları içinde taşıdıkları mânaları doğru bir şekilde tesbit etmenin mümkün olamayacağı ortaya çıkmaktadır.

Kur'ân'ın tefsiriyle ilgilenenlerin Kur'ân'daki bir kelimenin birden fazla mânalara geldiğini, âyetin nâzil olduğu dönemde kelimenin kullanıldığı anlam alanlarını ve bunu etkileyen faktörleri göz önünde bulundurması gerekmektedir (Aydın, 2009: s. 40). Bu açıdan bir kelimenin temel mânasını tesbit ederken kelimenin varsa nüzûl öncesi Câhiliye şiirinde kullanılmasını görmeyen önemi yadsınamaz. Çünkü kelimelerin esas anlamlarının belirlenme aşamasında en temel kaynak olarak Câhiliye şiiri bize önemli veriler sunmaktadır.

Kur'ân kelimelerinin Kur'ân öncesi dönemde ifade ettiği anlamları ile Kur'ân'daki anlamları arasında farklılık bulunabilmektedir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'in, nüzûl öncesi Arap dilinde kullanılan kelimelere dinî içerikli anlamlar katmak suretiyle kendine has terminoloji oluşturduğu bilinmektedir. Buna göre Câhiliye döneminde kullanılan kelime ve kavramlar, Kur'ân'la yepyeni bir anlam alanına kavuşmuşlardır.

Bu makalede Kur'ân'da 382 defa geçen âyet kavramı tüm yönleriyle incelenerek Kur'ân'ın hidayetinden istifade etmek isteyenlerin gayretlerine katkı sağlamak hedeflenmiştir. Burada önce asıl anlamını tesbit etmek için kelimenin kökeni, Kur'ân öncesi Câhiliye şiirindeki anlamı araştırılacak, daha sonra muhtelif sûre ve âyetlerdeki kullanımları incelemeye tabi tutularak Kur'ân'la birlikte kazandığı anlamlar üzerinde durulacaktır. Ayrıca anlam alanını netleştirmek üzere âyet kavramına yakın anlamlı kelimeler ve kelimenin hadislerdeki kullanımına değinilecektir.

I. Âyet Kelimesinin Etimolojisi

İslâm âlimleri âyet sözcüğünün Arapça kökenli bir kelime olduğunu kabul etmiş (Yağcı, 1990: I, 179), kelimenin iştikakı ve vezni hakkında birçok görüş zikretmişlerdir.

İlim adamları, âyet kelimesinin iştikakı hakkında üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Bazı dilcilere göre âyet, herhangi bir şeyi söz konusu ederken kullanılan ve "her ne şekilde olursa olsun" anlamına gelen "أى/eyyün" kelimesinden (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 40; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Ebû'l-Abbâs Semîn el-Halebî, 1414/1993: I, 169; Ebû'l-Bekâ el-Kefevî, 1413/1993: s. 219), bazılarının göre "tesbit ve bir şeye dayanma" mânasına gelen "تأيي/teeyyi" kelimesinden (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 40; İbn Manzûr, ts.: I, 185-186; Ateş, ts.: III, 252; Ebû 'Avde, 1985: s. 498) türerken bazı dil âlimleri ise âyet kelimesinin "inzimam, toplanma, bir araya gelme" anlamı ifade eden "أوى/eviyê"den geldiğini ileri sürmüştür (İbn Manzûr, ts.: I, 185; Semîn el-Halebî, 1414/1993: I, 169; Ateş, ts.: III, 252). Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108)'ye göre doğru olan, âyetin "تأيي/teeyyi" kelimesinden türemiş olmasıdır (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 40).

Dil âlimleri âyet kelimesinin vezni hakkında da ihtilaf etmiştir. Âyet kelimesinin kalıbı hakkında başka görüşler de olmakla birlikte (İbn Fâris,

1389/1969: I, 168; Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 41; İbn Manzûr, ts.: I, 185-186; Semîn el-Halebî, 1414/1993: I, 169-170; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 122-123) şu üç görüş en meşhur olanıdır: 1. Halil b. Ahmed (ö. 175/791)'e göre, âyet kelimesinin vezni “فَعْلَةٌ”, aslı ise “أَيَّةٌ”dür. Burada birinci yâ harfi harekelidir ve bir önceki harf fethalıdır. Böylece birinci yâ, elife çevrilir ve “أَيَّةٌ” olur (Halil b. Ahmed, 1424/2003: I, 104; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Semîn el-Halebî, 1414/1993: I, 169). Fakat bu şekilde yapılan i'lâl, şâz (Arap dili kurallarına, kıyasa aykırı olan) kabul edilmiştir. Çünkü sarf ilmine göre i'lâl olabilecek iki harf yan yana gelirse ikinci harf i'lâl yapılıdır. Çünkü değişme yeri, son kısımdır (İbn Manzûr, ts.: I, 185; Semîn el-Halebî, 1414/1993: I, 169).

2. Ferrâ (ö. 207/822)'ya göre âyetin vezni “فَاعِلَةٌ”, aslı ise “أَيَّةٌ” olup iki yâ harfinden birincisi hazfedilerek kelimenin telaffuzundaki zorluk hafifletilmiştir (Cevherî, 1404/1984: VI, 2275; Neşvân el-Himyerî, ts.: I, 120; Sehâvî, 1408/1987: I, 41; İbn Manzûr, ts.: I, 186). Bazı dilcilere göre bu görüş de zayıftır. Çünkü bu kelimenin ism-i tasgîrini “أَيَّةٌ” şeklinde yapmışlardır. Oysa âyet kelimesinin vezni “فَاعِلَةٌ” olsaydı, onun ism-i tasgîri “أَوَيَّةٌ” olurdu (Cevherî, 1404/1984: VI, 2275; Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 41; Neşvân el-Himyerî, ts.: I, 120; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Semîn el-Halebî, 1414/1993: I, 170; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 123).

3. Dil âlimlerinin büyük çoğunluğunun benimsediği görüş, Sîbeveyh (ö. 180/796)'in görüşüdür. Sîbeveyh'e göre âyetin vezni “فَعْلَةٌ”, aslı ise “أَوَيَّةٌ” olup nisbesi de “أَوَيٌّ” gelir. Kelimenin aslındaki vâv harfi harakeli, kendisinden önceki harfin harekesinin fetha olmasından ötürü vâv, elife çevrilmiştir. Böylece kelime uzatarak okunan “أَيَّةٌ” olmuştur. Ona göre âyet kelimesindeki ikinci harf vâv olmalıdır; çünkü ikinci harfin yerine vâv, üçüncü harfin yerine yâ harfinin gelmesi, ikinci ve üçüncü harflerin yerine yâ harfinin gelmesinden daha fazla kullanılmaktadır (Cevherî, 1404/1984: VI, 2275; Neşvân el-Himyerî, ts.: I, 120; Sehâvî, 1408/1987: I, 41; İbn Manzûr, ts.: I, 186; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 122-123). Bununla birlikte Zebîdî (ö. 1205/1790), İbn Berrî (ö. 582/1187)'den naklen Sîbeveyh'in âyet kelimesindeki ikinci harfin vâv olfugunu değil, yâ olduğunu kabul ettiğini ifade etmektedir (Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 123).

Âyet kelimesinin çoğulu hakkında da görüş ayrılığı vardır. Bazı ilim adamlarına göre âyetin çoğulu “أَيٌّ” (Halil b. Ahmed, 1424/2003: I, 104; İbn Düreyd, 1987: I, 250; İbn Fâris, 1389/1969: I, 169; Cevherî, 1404/1984: VI, 2275; Sehâvî, 1408/1987: I, 41; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Fîrûzâbâdî, 1426/2005: s. 1261; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 123), “أَيَّاتٌ” (İbn Düreyd, 1987: I, 250; Cevherî, 1404/1984: VI, 2275; Sehâvî, 1408/1987: I, 41; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Fîrûzâbâdî, 1426/2005: s. 1261; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 123) ve “أَيَّايٌّ” (Cevherî, 1404/1984: VI, 2275; Sehâvî, 1408/1987: I, 41; Râzî, 1986: 15; Fîrûzâbâdî, 1426/2005: s. 1261; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 123); çoğulun çoğulu ise “أَيَّاءٌ”dır (İbn Manzûr, ts.: I, 185; Fîrûzâbâdî, 1426/2005: s. 1261; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 123). Bununla birlikte âyetin çoğulunun “أَيٌّ”,

“آیات” ve “آباء” olup “آيائي” kelimesinin âyetin değil, “آي” kelimesinin çoğulu olduğu da ifade edilmiştir (Cevherî, 1404/1984: VI, 2275; İbn Manzûr, ts.: I, 186; Tehânevî, 1996: I, 75; Zebidî, 1422/2001: XXXVII, 123).

İslâm âlimlerinin âyet kelimesinin etimolojisine ilişkin yapmış oldukları bu izahlara karşılık bazı müsteşrikler, kelimenin kökeninin Arapça değil, İbrânîce, Ârâmîce ya da Süryânîce olduğunu ileri sürmüşlerdir. Nitekim The Encyclopaedia of İslam “âyet” maddesinin yazarı Amerikalı şarkiyatçı Arthur Jeffery (ö. 1959)’ye göre İslâm öncesi Arab şiirinde de geçen âyet kelimesi İbrânîce “oth”, Ârâmîce ve Süryânîce “âthâ” kelimelerinin eş anlamlısı olup Arapça değildir (Jeffery, 1960: s. 773). Yine Jeffery Kur’ân’daki yabancı kelimeleri ele aldığı kitabında âyet kelimesini de zikretmekte ve Araplar’ın bu kelimeyi Ârâmîce konuşan Yahudilerden alması olanaksız olmadığı gibi Süryânîce konuşan Hıristiyanlardan almış olma ihtimallerinin daha yüksek olduğunu belirtmektedir (Jeffery, 1957: s. 72-73).

Jeffrey’nin ileri sürmüş olduğu bu iddiaları kesin olarak doğrulamak ya da yanlışlamak mümkün değildir. Zira Ârâmîce, Süryânîce, İbarânîce ve Arapça Sâmi dillerdendir. Aynı dil ailesi içinde benzer kelimelerin bulunması ya da bu diller arasında kelime alışverişinin olması pek tabiidir ve kelime geçişlerinin ilk olarak hangi taraftan geldiğini tesbit etmek neredeyse imkânsızdır. Bu bakımdan Jeffrey’nin âyet kelimesinin Arapça bir kelime olmayıp Süryânîce ya da Ârâmîce’den alındığı hakkında ileri sürdüğü görüşler, bu kelimenin Arapça olmadığını göstermemektedir.

Şunu belirtmeliyiz ki bir kelimenin kökeni ve anlam alanını tesbit ederken kelimenin varsa nüzûl öncesi Câhiliye şiirinde kullanılmasını görmenin önemi son derece büyüktür. Zira kelimenin esas anlamının belirlenme sürecinde en temel kaynak olarak Câhiliye şiiri ve kültürü bize önemli veriler sunmaktadır. İskoçyalı müsteşrik William Montgomery Watt (ö. 2006) da Kur’ân’ın iyice anlaşılabilmesi için özellikle çölde yaşayan Arapların yaşadıkları hayatın ve onlara ait düşünce tarzlarının bilinmesi gerektiğini, zira her dilin bünyesinde, içinde geliştiği kültür sahasının geçmişteki tecrübesini sakladığını düşünmektedir (Watt, 1982: s. 47).

Arap şiir külliyyatı incelendiğinde âyet kelimesinin Kur’ân’ın nüzûlünden önce bilindiği ve Arap şiirinde pek çok kez zikredildiği müşahede edilmektedir. Nitekim Câhiliye devrinin tanınmış Arap şairi İmruülkays (ö. 540 dolayları) (Ebû İmruülkays b. Hucr, ts.: s. 89, 312), tanınmış muallaka şairlerinden Tarafa b. ‘Abd (ö. 569 [?]) (Tarafe b. Abd, 1423/2002: s. 66), İslâm öncesi dönemin meşhur şairlerinden Nâbiga ez-Zübyânî (ö. 604) (Nâbiga ez-Zübyânî, ts.: s. 30) ve yine Câhiliye devri kudretli şairlerinden A’sâ (ö. 7/629 [?]) (A’sâ, ts.: s. 139) şiirlerinde âyet kelimesinin çoğulu olan “âyât” kelimesini kullanmakta ve kelimeye “alâmetler, belirtiler ve işaretler” anlamı yüklemektedirler. Âyet kelimesinin zikri geçenlerin dışında başka şairler tarafından da aynı anlamlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır (Ebû ‘Avde, 1985: s. 498-499).

Japon dil bilimcisi Toshihiko Izutsu (ö. 1993), gerçek Arap dilini meydana getiren bedevî dilinde âyet kelimesinin kullanıldığı zaman daima tabiata ait bir mânada kullanıldığını; fakat söz ve düşüncelerinde hanîflik rengi olan Lebîd (ö. 40-41/660-661)'in bir şiirinde bu kelimenin dinî anlamda geçtiğini ifade etmektedir (Izutsu, ts.: s. 170). Nitekim Câhiliye devrinde de yaşamış olan muallaka sahibi İslâm şâiri Lebîd'in “ وَ الْمَاءِ وَ النَّيْرَانُ مِنْ آيَاتِهِ فِيهِنَّ ” Su ve ateş O'nun (Allah'ın) âyetlerindedir. Bunlarda câhil olmayanlara bir öğüt vardır.” diyerek “alâmet ve işaret” anlamını “âyât” kelimesiyle ifade ettiği görülmektedir (Lebîd b. Rebîa, 1425/2004: s. 82).

II. Âyet Kelimesinin Sözlük Anlamı

Âyet kelimesi sözlükte asıl olarak alâmet (Halîl b. Ahmed, 1424/2003: I, 104; Ma'mer b. el-Müsennâ, ts.: I, 45; Sicistânî, ts.: s. 27; İbn Fâris, 1389/1969: I, 168; Cevherî, 1404/1984: VI, 2275; İbn Sîde, 1421/2000: X, 593; Neşvân el-Himyerî, ts.: I, 120; İbnü'l-Esîr, 1383/1963: I, 88; Sehâvî, 1408/1987: I, 40; Râzî, 1986: 15; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Semîn el-Halebî, 1414/1993: I, 167; Fîrûzâbâdî, 1426/2005: s. 1261; Tehânevî, 1996: I, 75; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 122), açık alâmet (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 40; Fîrûzâbâdî, 1416/1996: II, 63; Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, 1413/1993: s. 219) anlamını ifade etmektedir. Buna bağlı olarak kelime lugatlerde emâre, belirti (İbn Sîde, 1421/2000: X, 594; Fîrûzâbâdî, 1426/2005: s. 1261; Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, 1413/1993: s. 220; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 124; Rızâ, 1377/1958: I, 229; Ebü'd-Dehb, 1423/2002: s. 118), şahıs (İbn Fâris, 1389/1969: I, 168; Cevherî, 1404/1984: VI, 2275; İbn Sîde, 1421/2000: X, 593-594; Sehâvî, 1408/1987: I, 42; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Fîrûzâbâdî, 1426/2005: s. 1261; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 122), cemaat (topluluk, harf topluluğu) (Sicistânî, ts.: s. 27; İbn Fâris, 1389/1969: I, 168; Cevherî, 1404/1984: VI, 2276; İbn Sîde, 1421/2000: X, 594; Neşvân el-Himyerî, ts.: I, 120; İbnü'l-Esîr, 1383/1963: I, 87-88; Sehâvî, 1408/1987: I, 41; Râzî, 1986: 15; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Ebü Hayyân, 1403/1983: s. 58; Semîn el-Halebî, 1414/1993: I, 168; Fîrûzâbâdî, 1416/1996: I, 85; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 127), Kur'an'dan başı sonu belli tam bir cümle (Halîl b. Ahmed, 1424/2003: I, 104; Ma'mer b. el-Müsennâ, ts.: I, 45; İbn Düreyd, 1987: I, 250; Sicistânî, ts.: s. 27; İbn Fâris, 1389/1969: I, 168; İbn Sîde, 1421/2000: X, 594; Neşvân el-Himyerî, ts.: I, 120; Sehâvî, 1408/1987: I, 41; Râzî, 1986: 15; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Semîn el-Halebî, 1414/1993: I, 168; Fîrûzâbâdî, 1426/2005: s. 1261; Tehânevî, 1996: I, 75; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 124), 'aceb (Ma'mer b. el-Müsennâ, ts.: I, 45; Fîrûzâbâdî, 1416/1996: I, 85) veya 'acâib (hayrette bırakan, şaşkınlık uyandıran, hârîka) (Sicistânî, ts.: s. 27; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 127; İsmail, 1990: s. 58; Kermî, 1411/1991: I, 104), ibret (İbn Sîde, 1421/2000: X, 594; Neşvân el-Himyerî, ts.: I, 120; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Fîrûzâbâdî, 1426/2005: s. 1261; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 124; Kar'âvî, 1994: s. 208), delil, kesin delil (Ma'mer b. el-Müsennâ, ts.: I, 45; Sehâvî, 1408/1987: I, 40; Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, 1413/1993: s. 220; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 127; Rızâ, 1377/1958:

I, 230; İsmail, 1990: s. 58; Kar'âvî, 1994: s. 208), sultan (güç, otorite, hüküm) (Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, 1413/1993: s. 220), mucize (Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 127; İsmail, 1990: s. 58; Kar'âvî, 1994: s. 208; Mes'ûd, 1992: s. 157), sûret (örnek, model) (Kermî, 1411/1991: I, 104), yüksek bina (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 40; Fîrûzâbâdî, 1416/1996: II, 63; Rızâ, 1377/1958: I, 230; Ebü'd-Dehb, 1423/2002: s. 118), Üsfiyye/الأنثى (kabın, tencerenin ısıtılmak için üzerine konduğu üç taşın biri) (Rızâ, 1377/1958: I, 230) ve risâlet (mesaj, haber) (Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 127; Rızâ, 1377/1958: I, 229; İbn Âşûr, 1984: I, 656) olarak anılandırılmıştır.

Âyet kelimesi, asıl anlamı "alâmet"e bağlı olarak gelişen diğer anlamların hemen hepsiyle aynı anlam alanı içinde yer almakta ve belli ölçüde bu mânaları bünyesinde barındırmaktadır. Âyet, herhangi bir şeyin varlığını gösteren alâmet (Yavuz, 1991: IV, 242) ve bir şeyin tanınmasına sebep olan emâre (Ateş, 1970: II, 63) anlamı ifade etmektedir. Araplar yukarıda da ifade edildiği gibi şiirlerinde kullandıkları gibi "بَيَّاتَةٌ كَذَا" yani "بِعَلَامَةٍ وَأَمَارَةٍ كَذَا" diyerek konuşmalarında da âyet kelimesini alâmet ve emâre anlamında kullanmaktadırlar (İbn Sîde, 1421/2000: X, 594; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 124).

Âyet, duyguların, düşünce ve akledilenlerin dışa vurmuş şekilleri için kullanılır. Sözgelimi, bir insanın kızdığı yüzünden anlaşılabilir. Yüzdeki kızarma, ellerin titremesi, konuşurken kekeleme gibi bir takım işaretler, insanın iç durumunun âyetleri olurlar. Aynı şekilde bir insanı onun âyetleriyle yani saçının rengi, şekli, boyu ve gözleriyle tanıtırız (Ünal, 1999: s. 33).

Âyet ile alâmet kelimelerini aralarındaki ilişki bakımından biraz daha derinden tahlil ettiğimizde karşımıza şu tablo çıkmaktadır: Alâmet, hem gözle görülen hem akıl ile bilinen hususlarda kullanılır. Alâmet öyle açıkça görünen bir şeydir ki, açık olmayıp diğer bir şeyden kendiliğinden ayırt edilemeyen bir nesneyi, anlayışlı olan kişi o sayede ayırt eder ve daha önce anlamadığı şeyi onunla anlar. Çünkü o ikisi hükümde eşittir (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 40).

Âyet ile alâmet ilişkisini çok güzel tahlil eden Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942)'a göre bir yol arayan kimse eğer o yolun işaretlerini bilirse, onları gördüğü vakit yolu bulduğunu anlar. Şu halde alâmet zaten zâhir ve açık olunca, âyet onun daha da açığı demek olur. Meselâ, bir dağ alâmet ise, zirvesi bir âyet olur. Güneş bir gündüz âyeti, ay bir gece âyetidir. Câmi bir alâmet ise, minare onun âyeti, açık alâmetidir. Bununla birlikte âyet aslında açık bir alâmet ise de kabiliyet, düşünce veya incelemesi yeterli olmayan kimseler onun bir âyet ve işaret olmasından faydalanamayabilir. O kişilerin eksikliği, âyetin açık alâmet oluşuna gölge düşürmez. Meselâ bir devletin bayrağı onun bir alâmetidir. Fakar bir kişi o bayrağın hangi devlete ait olduğunu bilmezse veya bayrağa dikkat etmemişse bu durum bayrağın bir alâmet olmasına bir eksiklik getirmez (Yazır, ts.: I, 23-24).

Arapça'da varlığının göstergesi olarak bir nesnenin şahıs ve kalıbına da âyet denmektedir. Araplar “آيَةُ الرَّجُلِ شَخْصُهُ/Adamın âyeti, şahısdır ve bu ifade ile kişinin şahsı anlaşılır” diyerek âyet kelimesini “şahıs” anlamında kullanmaktadırlar (İbn Fâris, 1389/1969: I, 168; Cevherî, 1404/1984: VI, 2275; Sehâvî, 1408/1987: I, 42; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 127-128).

Araplar bir topluluğun hep birlikte çıktığını ifade etmek istediğinde “خَرَجَ الْقَوْمُ بِآيَتِهِمْ أَيَّ بَجَمَاعَتِهِمْ لَمْ يَدْعُوا وَرَاءَهُمْ شَيْئًا”/Kavim âyetiyle yani cemaatiyle/tümüyle çıktı gitti, geride hiç kimseyi bırakmadı.” diyerek âyet kelimesini topluluk, cemaat mânasında da kullanırlar (Sicistânî, ts.: s. 27; İbn Fâris, 1389/1969: I, 168; Cevherî, 1404/1984: VI, 2276; Neşvân el-Himyerî, ts.: I, 120; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Fîrûzâbâdî, 1416/1996: I, 85; Fettenî, 1415/1994: I, 139; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 127). Nitekim Burc b. Müshir bir şiirinde âyet kelimesini topluluk mânasında şöyle kullanmıştır: “خَرَجْنَا مِنَ التَّقِينِ لَا حَيَّ مِثْلَنَا “: بآيتنا نُزجِي اللَّقَاحَ الْمَطَافِلَا İki yaraktan çıktık. Yok bizim gibi kabile. Kalabalık topluluğumuzla katarız önümüze yavrulu, aşılı develerini” (Sicistânî, ts.: s. 27; İbn Fâris, 1389/1969: I, 168; Cevherî, 1404/1984: VI, 2276; Sehâvî, 1408/1987: I, 41; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Fîrûzâbâdî, 1416/1996: I, 85; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 127) Her Kur’ân âyetinin harf topluluğundan meydana geldiği için âyet adını aldığı da söylenmiştir (İbn Fâris, 1389/1969: I, 169; Cevherî, 1404/1984: VI, 2276; Neşvân el-Himyerî, ts.: I, 120; Sehâvî, 1408/1987: I, 41; İbn Manzûr, ts.: I, 185; Semîn el-Halebî, 1414/1993: I, 168; Fettenî, 1415/1994: I, 139; Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, 1413/1993: s. 219; Tehânevî, 1996: I, 75; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 124-125).

Hiz. Peygamber vasıtasıyla insanlara gönderilen mesajlar da âyet olarak anılmaktadır; çünkü âyet, yön göstermek için yola dikilen işaretler gibi birinden diğerine ulaşılan, geçilen bir alâmettir. Ayrıca başı sonu belirli Kur’ân cümlelerine âyet denilmesi, kendisinden sonra sözün devam etmeyeceğinin, bir ifadenin diğerinden ayrıldığıнын alâmeti olmasındandır (İbn Manzûr, ts.: I, 185; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 124-125) Montgomery Watt’a göre de “âyet” kelimesinin hem ilahî kudreti gösteren “işaret” hem de Kur’ân’ın bir parçası anlamına gelmesi elbette bir tesadüf değildir (Watt, 1982: s. 60)

Yine Kur’ân âyetleri Hiz. Peygamber’in doğruluğuna ve Kur’ân’ın ahkâmına (Sehâvî, 1408/1987: I, 40; Fîrûzâbâdî, 1416/1996: I, 85), insanların sözlerinden ayrılan ve hayranlık uyandıran kıssalar, meseller vb.den oluşan içeriğine delâlet eden bir alâmet olduğu için “âyet” olarak anılmaktadır (Fîrûzâbâdî, 1416/1996: I, 85). Bir alâmet olup kılavuzluk yaptığından dolayı bayrağa da “âyet” denilmektedir (Sehâvî, 1408/1987: I, 40).

Araplar “آيَاتُ اللَّهِ” tabirini “عَجَائِبُهُ” diyerek “hayrette bırakan, şaşkınlık uyandıran” anlamında da kullanırlar (İbn Manzûr, ts.: I, 185; Zebîdî, 1422/2001: XXXVII, 127; Kermî, 1411/1991: I, 104). Âyete bu anlamıyla âyet denilmesi, insanların benzerini getirmekten acze düştükleri, oldukça hayret verici bir söz dizisi olduklarından dolayıdır (Kurtubî, 1427/2006: I, 108).

Kur'ân'da Allah'ın varlığına, birliğine ve kudretine işaret eden deliller de çoğunlukla âyet olarak ifade edilmektedir. Bu bakımdan delil ile âyet kelimeleri arasındaki ilişki açıktır. Mûcizeler de peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş gerçek elçiler olduğunu kanıtlayan alâmet ve işaretler olmaları sebebiyle âyet/âyât kelimesiyle anlatılmaktadır.

Yine Araplar “هي آية في الجمال/O kadın, güzellikte bir âyettir” yani “هي آية في الجمال/O kadın, güzellikte bir örnektir, güzellik onda şekil bulmuştur” diyerek âyet kelimesini “örnek, model” anlamında kullanmışlardır (Kermî, 1411/1991: I, 104). Ayrıca onu yapanın kudretine bir işaret ve alâmet olması ya da uzaktan görülebilmesi sebebiyle olsa gerek yüksek bir binaya da âyet denilmektedir (Yazır, ts.: I, 23).

Görüldüğü üzere âyet kelimesi zaman içinde asıl sözlük anlamından hareketle çeşitli anlamlar kazanmıştır. Bu anlamların hemen hepsi, âyet kelimesinin lugatteki “herhangi bir şeyin varlığını gösteren alâmet” anlamının çeşitli mertebeleridir.

III. Âyet Kelimesinin İstilahî Anlamı

İlim adamları nüzûl öncesi Arap dilinde kullanılıp Kur'ân ile birlikte İslâmî bir anlam kazanan ve tedvîn dönemi sonrasında tefsir usûlü istilâhına giren âyet kelimesinin terim anlamıyla ilgili birçok tanım yapmışlardır. Bu tanımlar birbirlerinin benzeri olmasına rağmen, her bir tarif âyet kelimesinin farklı yönlerine dikkat çekmektedir. Bu bakımdan âyet kavramının anlamının daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi için, tanımların belli başlı olanlarını burada zikretmenin faydalı olduğunu düşünmekteyiz.

Buna göre âyet çeşitli ilim adamlarınca şöyle tarif edilmiştir: “İster uzun olsun ister kısa, bitimine kadar birbirine bitişik, bağlanmış, Kur'ân'dan bir bölüm” (Cürcânî, 1403/1983: s. 41); “İster hakîkî, ister takdîrî olsun, bir başlangıcı ve sonu olan, sûre içinde bir cümle veya cümlelerden oluşmuş Kur'ân'ın bir parçası” (Zerkeşî, 1426/2005: I, 336; Süyûtî, 1427/2006: I, 209; Ateş, 1970: II, 64; Keskiöğlü, 1989: s. 126); “Kur'ân harflerinden bir fâsıla ile ayrılmış olan Kur'ân-ı Kerîm bölümlerinden her biri” (Yazır, ts.: I, 24; İzmirli, 1360/1941: I 664); “Kur'ân'ın herhangi bir sûresindeki başı ve sonu bulunan, bir veya daha fazla cümleden oluşan kelâm” (Süyûtî, 1427/2006: I, 209; Zürcânî, 1419/1998: I, 239; Yıldırım, 1996: s. 41; Cerrahoğlu, 1995: s. 55; İsmail, 1990: s. 59; Rûmî, 1413/1997: s. 127; Yağcı, 1990: I, 179; Kar'âvî, 1994: s. 209; Keskiöğlü, 1989: s. 126); “Sûrenin bir kısmı, bir veya birkaç kelâmdan ibaret olan ve Kur'ân içinde müstakil bir cümle olsun veya olmasın, Allah kelâmı” (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 40; Dumlu, 1999: s. 21); “Kur'ân-ı Kerîm'de bir sûreyi meydana getiren, başı ve sonu bulunan müstakil cümlelerden her bir cümle” (Atik, 1988: I, 44) ve “Kendisine isim verilmeksizin, başı ve sonu belli olan Allah kelâmı”dır. İsimsiz söylenmesi, sûreden ayırmak içindir (Tehânevî, 1996: I, 75).

Âyet, aynı gerçeği farklı şekillerde ifade eden bu tariflerden yola çıkılarak efrâdını câmi âgyârını mâni bir şekilde şöyle tanımlayabilir: Âyet,

Kur'ân'ın herhangi bir sûresinde bulunan, başı ve sonu belli olup fâsılalarla ayrılan, sûreleri oluşturan bir veya birkaç cümleden meydana gelen Allah kelamıdır.

Âyet kelimesinin terim anlamı ile sözlük anlamları arasında açık bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Şöyle ki Kur'ân'ın her bir âyeti içeriği itibariyle mücizedir. Her âyeti, onların Allah (c.c.) katından geldiğine ve onları getiren peygamberlerin doğruluğuna bir alâmettir. Ders almak isteyen, düşünüp kafa yoranlar için bir ibrettir. Âyetler, yüceliği, belâgati ve i'cazıyla hayrette bırakan durumlardandır. Âyet, harf, kelime ve cümlelerden oluştuğu için cemaat mânası taşır. Ayrıca her biri ilim kaynağı ve hidayet vesilesi olmasıyla Allah'ın kudret, ilim ve hikmetine, Hz. Peygamber'in doğruluğuna birer delil ve burhandır (Zürkânî, 1419/1998: I, 239; İsmail, 1990: s. 58-59; Kar'âvî, 1994: s. 209; Kemal, ts.: s. 89; Rûmî, 1413/1997: s. 127-128; Yağcı, 1990: I, 179).

İlk defa Kur'ân tarafından kullanılmadığını gösteren ve kelimenin esas anlamını tesbit ederken bize önemli ipuçları veren Câhiliye şiirindeki kullanımlar dikkate alındığında âyet kelimesi Kur'ân öncesi dönemde “alâmet ve belirti” anlamında kullanılmakla birlikte bugün âyet denince ilk önce akla gelen yazılı veya sözlü metin parçası, vahiy âyetleri anlamında kullanılmamaktadır. Buna göre alâmet anlamıyla âyet kelimesi Kur'ân öncesi Arap dilinde de varken kelimenin İslâmî disiplinler döneminde iyice kökleşmiş olan Kur'ân'ın bir bölümü anlamı Kur'ân'ın nüzûlü ile birlikte Arapça'ya dahil olmuştur ve kelime günümüze kadar da bu anlamını muhafaza etmiştir.

IV. Âyet Kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'deki Anlam Çerçevesi

Kur'ân-ı Kerîm'de âyet kelimesi, ma'rife veya nekre olarak tekil, ikil ve çoğul haliyle yalnız, müstakil olarak geçtiği gibi beyyine/beyyinât (açık delil, kesin belge), muhkemât (mânası belirgin), müfassalât (geniş geniş açıklanmış), mübeyyinât (açıklayıcı), 'aceb (ibrete şayan, şaşılacak), uhrâ (diğer) ve kübrâ (en büyük) gibi bazı sıfatların mevsufu olarak veya Cenâb-ı Hakk'ın Allah, Rab ve Rahmân isimlerine, mülke, kitab ve Kur'ân'a, leyl (gece) ve nehâra (gündüz) ve bazı zamirlere izafe edilerek zikredilmektedir. Mekkî-Medenî 59 farklı sûrede “âyet” şekliyle 83, “el-âyet” şekliyle 1, “âyetüke” şekliyle 2; “âyeteyn” şekliyle 1; “âyât” şekliyle 115, “el-âyât” şekliyle 33, “âyâtike” şekliyle 3, “âyâtihî/âyâtühû/âyâtihâ” şekliyle 38, “âyâtinâ” şekliyle 92, “âyâtî” şekliyle 14 yerde olmak üzere toplam 382 defa geçen (Abdülbâkî, 1364/1945: s. 103-108; Nevfel, 1988: s. 180-181) âyet kelimesi, Kur'ân'ın çok geniş bir kullanım alanına sahip kavramları içerisinde yer almaktadır.

Âyet kavramı Kur'ân'da Allah lafzına muzâf olarak kullanıldığında tekil şekliyle “âyetullah” biçiminde bir ifade ile yer almaz; bunun yerine çoğul olarak “âyâtullah” ve “âyâtu'r-Rab” şeklinde geçmektedir ki âyet kelimesinin yüce Allah'ın isimlerine izafe edilmesi, âyet ve delillere heybet kazandırmak ve bunları inkâr eden kişiye korku salmak içindir (Bursevî, 2002: VII, 392).

Âyetler içinde yer aldıkları tamlamalardan hareketle tasnif edilmiş ve bizzat Kur'ân, âyetlerinin bir kısmının muhkem, bir kısmının müteşâbih (birkaç

mânaya gelebilen) olduğunu (Âl-i İmrân 3/7) belirtmiştir. Yine Kur'ân, âyetlerini beyyine/beyyinât (Bakara 2/99; Âl-i İmrân 3/97; Yûnus 10/15; İsrâ 17/101; Hac 22/16; Nûr 24/1, 34, 46; Ankebût 29/35; Sebe' 34/43; Câsiye 45/9, 25; Hadîd 57/9; Mücâdile 58/5) veya mübeyyinât (Nûr 24/34; Talâk 65/11), mufassal (A'râf 7/133), 'aceb (Kehf 18/9) ve kübrâ (Tâhâ 20/23; Nâziât 79/20) olarak nitelendirmektedir.

Ayrıca Kur'ân, âyetlerinin beyan (açıklamak, açık seçik olmak) (Bakara 2/118, 187, 219, 221, 242, 266; Âl-i İmrân 3/103, 118; Mâide 5/75, 89; Nûr 24/18, 58, 59, 61; Hadîd 57/17), tasrîf (türlü türlü vesilelerle farklı açılardan ele alarak açıklama) (En'âm 6/46, 65, 105; A'râf 7/58; Ahkâf 46/27), tafsîl (ayrıntılıyla açıklama) edildiğini (En'âm 6/55, 97, 98, 126; A'râf 7/32, 174; Tevbe 9/11; Yûnus 10/5, 24; Hûd 11/1; Ra'd 13/2; Rûm 30/28; Fussilet 41/3) ve tilâvet (usûlunce okuma) edildiğini (Bakara 2/129, 151, 252; Âl-i İmrân 3/58, 101, 108, 164; Enfâl 8/31; Yûnus 10/15; Meryem 19/58, 73; Hac 22/72; Mü'minûn 23/66; Kasas 28/45, 59; Lokman 31/7; Zümer 39/71; Sebe' 34/43; Câsiye 45/6, 8, 25, 31; Ahkâf 46/7; Cuma 62/2; Talâk 65/11; Kalem 68/15; Mutaffifin 83/13), ayrıca muhkem kılınmış (her bakımdan gayet sağlam ve muntazam) olduğunu (Hûd 11/1; Hac 22/52) ifade etmektedir.

Kur'ân'da âyet/âyetler ile insanın ilişkisine de değinilmekte, insanların âyetlere karşı tutumları ele alınmaktadır. Bu minvalde âyetlere inananların olduğu (En'âm 6/54; A'râf 7/156; Mü'minûn 23/58; Neml 27/81; Secde 32/24; Zuhruf 43/69) belirtildiği gibi âyetleri inkâr edenlerin (küfr ve cahd) (Bakara 2/39, 61; Âl-i İmrân 3/4, 21, 98, 112; Nisâ 4/56, 140, 155; Mâide 5/10, 86; A'râf 7/51; Enfâl 8/52; Hûd 11/59; En'âm 6/33; İsrâ 17/98; Kehf 18/105; Meryem 19/77; Hac 22/57; Ankebût 29/23; Rûm 30/16; Zümer 39/63; Mü'min 40/4, 63; Fussilet 41/15, 28; Câsiye 45/11; Ahkâf 46/26; Hadîd 57/19; Tegâbün 64/10; Beled 90/19), yalanlayanların (Bakara 2/39; Âl-i İmrân 3/11; Mâide 5/10, 86; En'âm 6/39, 49, 150; A'râf 7/36, 40, 64, 72, 136, 146, 147, 176, 177, 182; Enfâl 8/54; Yûnus 10/73, 95; Tâhâ 20/56; Enbiyâ 21/77; Hac 22/57; Furkân 25/36; Neml 27/83; Rûm 30/10, 16; Zümer 39/59; Kamer 54/42; Hadîd 57/19; Cuma 62/5; Tegâbün 64/10; Nebe' 78/28), az bir dünya menfaati karşılığı satanların (Tevbe 9/9), âyetlerle alay edenlerin (Nisâ 4/140; Kehf 18/56, 106; Câsiye 45/9, 35), onlardan yüz çevirenlerin (En'âm 6/4; Hicr 15/81; Kehf 18/57; Enbiyâ 21/32; Secde 32/22; Yâsîn 36/46; Kamer 54/2), onlara karşı inatçı bir tavır takınanların (Müddessir 74/16), onlara inanmayan (En'âm 6/25; A'râf 7/146; Nahl 16/104, 105; Şuarâ 26/121, 139, 158, 174, 190; Neml 27/82), inanmayı kibirlerine yediremeyenlerin (En'âm 6/93; A'râf 7/36, 40; Zümer 39/59) ve âyetlerden gâfil olanların (A'râf 7/146; Yûnus 10/7, 92) bulunduğu da söz edilmektedir.

Kur'ân'daki dağılımı ve kullanılış şekillerini belirttikten sonra âyet kavramının Kur'ân-ı Kerîm'deki anlam alanını incelemeye geçebiliriz:

A. Kur'ân Âyeti: Kur'ân sûrelerinin belirli bölümlerinden her biri, benzerlerini meydana getirme imkânı bulunmaması açısından, Hz. Muhammed

(s.a.s.)'in hak peygamber olduğuna belge teşkil ettiği veya bir ifadeyi diğerinden ayırdığı yahut da harfler topluluğundan oluştuğu için âyet diye adlandırılmıştır (Yavuz, 1991: IV, 242). Kur'ân'da, Kur'ân'ın bölümleri anlamındaki âyetler, sadece gerçeklere değil, aynı zamanda bu âyetlerin sahibi olan Hz. Allah'a da işaret etmektedir (Dumlu, 1999: s. 22). Zira Allah'ın kelâm sıfatının bir tecellisi olarak insanlara gönderilen ilahî buyruklar Allah'ın varlığının, gücünün ve hükümlerinin âyetleri yani alâmetleridir.

Kur'ân ile birlikte dinî bir anlam kazanan ve tedvîn dönemi sonrasında tefsir usûlü ıstılahına giren âyet kelimesinin Kur'ân'daki ilk mânası ve âyet denince ilk önce akla gelen anlamı vahiy âyetleridir (Izutsu, ts.: s. 171). Hatta âyet kavramının bu anlamı o kadar yaygınlaşmıştır ki bugün halk nazarında kelimenin sadece Kur'ân âyeti anlamı bilinmektedir (Ebû 'Avde, 1985: s. 499).

Kur'ân-ı Kerîm dikkatli bir şekilde incelendiğinde görülecektir ki, Kur'ân'da âyet kelimesinin en çok kullanılan anlamı, Kur'ân âyetidir. Nitekim Abdussabûr Merzûk, konuyla ilgili eserinde âyet kelimesine 135 yerde Kur'ân-ı Kerîm âyeti anlamı vermiştir (Merzûk, 1415/1995: I, 205-209).

Örnek vermek gerekirse Bakara sûresinin “*Biz, daha hayırlısını veya benzerini getirmedikçe, herhangi bir âyeti neshetmez veya ertelemeyiz.*” (Bakara 2/106) meâlindeki âyetinde geçen “âyet” kelimesi “Kur'ân âyeti” şeklinde anlaşılmıştır (Ma'mer b. el-Müsennâ, ts.: I, 49; Zeccâc, 1408/1988: I, 189-191; Semerkandî, 1413/1993: I, 146; Mâverdî, 1992: I, 170; Zemahşerî, 1418/1998: I, 308-309; Râzî, 1401/1981: III, 249-250; Âlûsî, ts.: I, 351). Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209)'nin nakline göre âyetteki “min âyetin” ifadesini, Tevrat ve İncil'e hamleden Ebû Müslim dışındaki tüm müfessirler “Kur'ân âyeti” olarak anlamışlardır (Râzî, 1401/1981: III, 250).

Yine Âl-i İmrân sûresinin “Bu muazzam kitabı sana indiren O'dur. Onun âyetlerinin bir kısmı muhkem olup bunlar Kitabın esasıdır. Âyetlerin bir kısmı ise müteşabihdir” (Âl-i İmrân 3/7) buyruğunda geçen “âyât” (Ma'mer b. el-Müsennâ, ts.: I, 86; Taberî, 1422/2001: V, 188; Semerkandî, 1413/1993: I, 245; Mâverdî, 1992: I, 369; Begavî, 1409/1989: II, 8; Zemahşerî, 1418/1998: I, 527; Râzî, 1401/1981: VII, 186; Ebû Hayyân, 1413/1993: II, 396; İbn Kesîr, 1421/2000: III, 7; Şevkânî, 1994: I, 526; Âlûsî, ts.: III, 8), Hac sûresinin “*Allah, şeytanın attığı o vesveseyi giderir, sonra da âyetlerini muhkem kılar*” (Hac 22/52) meâlindeki âyetinde geçen “âyât” (Taberî, 1422/2001: XVI, 610-611; Râzî, 1401/1981: XXIII, 56; Kurtubî, 1427/2006: XIV, 432; İbn Kesîr, 1421/2000: X, 85-87; Âlûsî, ts.: XVII, 173; İbn Âşûr, 1984: XVII, 300) ve Hûd sûresinin “Elif, Lâm, Râ. Bu, tam hüküm ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan (hakîm ve habîr) tarafından âyetleri muhkem kılınmış, sonra da güzelce açıklanmış bir kitaptır.” (Hûd 11/1) beyanındaki “âyât” (Taberî, 1422/2001: XII, 308-310; Semerkandî, 1413/1993: II, 115; Mâverdî, 1992: II, 455; İbn Atıyye, 1422/2001: III, 148; Kurtubî, 1427/2006: XI, 65; İbn Âşûr, 1984: XI, 314) kelimeleri “Kur'ân sûrelerinin belli her bir bölümü” olarak anlamlandırılmıştır.

Ayrıca âyet kelimesinin “Kur’ân âyeti” anlamına geldiğine işaret eden âyetler bunlardan ibaret olmayıp örneğin âyet kelimesinin “ahkeme” (Hûd 11/1; Hac 22/52), “telâ” (Bakara 2/129, 151; Enfâl 8/31; Meryem 19/58; Hac 22/72; Mü’minûn 23/66, 105; Kasas 28/45, 59; Lokman 31/7; Ahzâb 33/34; Sebe’ 34/43; Zümer 39/71; Câsiye 45/6, 8, 25, 31; Cuma 62/2; Talâk 65/11; Kalem 68/15; Mutaffifîn 83/13), “beyyene” (Bakara 2/187, 221, 242; Âl-i İmrân 3/103, 164; Mâide 5/89; Nûr 24/18, 34, 46, 58, 59, 61) ve “fessale” (En’âm 6/55, 97, 98, 12; A’râf 7/32, 58, 174; Tevbe 9/11; Yûnus 10/5, 24; Hûd 11/1; Ra’d 13/2; Rûm 30/28; Fussilet 41/3, 44) fiilleriyle birlikte kullanıldığında genellikle Kur’ân âyetleri mânasına geldiği söylenebilir.

B. Kur’ân-ı Kerîm: Âyet kelimesi Kur’ân’da “Kur’ân’ın tamamı”nı anlatmak üzere de kullanılmaktadır. Örneğin Âl-i İmrân sûresinde geçen “*Ehl-i kitabın hepsi bir değildir. Onların içinde öyle dosdoğru bir cemaat vardır ki, gece saatlerinde Allah’ın âyetlerini okuyarak secdelere kapanırlar.*” (Âl-i İmrân 3/113) buyruğundaki “âyâtullâh” tabiri “Allah’ın kitabı Kur’ân-ı Kerîm” olarak anlaşılmıştır (Taberî, 1422/2001: V, 695; Semerkandî, 1413/1993: I, 292; Begavî, 1409/1989: II, 93; Zemahşerî, 1418/1998: I, 611; Neseî, 1991: I, 176; Ebû Hayyân, 1413/1993: III, 37; İbn Kesîr, 1421/2000: III, 162; Âlûsî, ts.: IV, 33).

Ayrıca Kehf sûresindeki “*Biz resulleri azap getirmeleri için değil, sadece iman edenleri Allah’ın rahmetiyle müjdelemeleri, inkâr edenleri ise bekleyen tehlikeleri haber verip uyardıkları için göndeririz. Kâfirler ise hakta ortadan kaldırmak için mücadele verirler. Onlar âyetlerimizi ve uyardığımızı hep alay konusu yaparlar.*” (Kehf 18/56) buyruğunda geçen “âyât”, “Kur’ân-ı Kerîm” olarak anlaşılmıştır (Taberî, 1422/2001: XV, 303; Semerkandî, 1413/1993: II, 303; Mâverdî, 1992: III, 319; Râzî, 1401/1981: XXI, 142; Kurtubî, 1427/2006: XIII, 312; Neseî, 1991: III, 16; Şevkânî, 1994: III, 409; Sâbûnî, ts.: II, 197).

Kur’ân’da âyet kelimesinin “Kur’ân’ın tamamı” anlamına geldiği yerler bunlarla sınırlı değildir. Kehf sûresinde geçen “*Rabbinin âyetleriyle öğüt verildiği halde onlara sırtını dönen ve işlediği suçlarını unutan kimseden daha zalim kim olabilir?*” (Kehf 18/57) buyruğundaki “âyât” (Semerkandî, 1413/1993: II, 304; Zemahşerî, 1418/1998: III, 594; Neseî, 1991: III, 16; Ebüssuûd, ts.: III, 533; Âlûsî, ts.: XV, 303) ile Mü’minûn sûresinde geçen “*Âyetlerim size okunduğunda, siz kibirlenerek sırtınızı çevirirdiniz.*” (Mü’minûn 23/66) beyanındaki “âyât” da “Kur’ân-ı Kerîm” olarak anlaşılmıştır (Begavî, 1409/1989: V, 423; Zemahşerî, 1418/1998: IV, 239; İbn Atıyye, 1422/2001: IV, 149; Kurtubî, 1427/2006: XV, 63; Neseî, 1991: III, 123).

C. Delil: Âyet kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de kullanılan anlamlarından birisi olan ve Arapça’da “yol göstermek, irşat etmek” anlamındaki “delâlet” kökünden türetilmiş mübalağa ifade eden bir sıfat olan delil, “yol gösteren, doğru yola ve doğru sonuca götüren” mânasına gelir (İbn Manzûr, ts.: II, 1414; Yavuz, 1994: IX, 136).

Kur'ân'da Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eden delillerden genellikle âyet diye söz edilir. Kelam ve felsefede ihtira, gaye ve nizam gibi adlar verilen bu deliller Kur'ân'da Allah'ın varlığı ile ilgili âyetlerin temel konusunu teşkil eder (Yavuz, 1991: IV, 242).

İnsan, yaratılmış bir nesnenin yaratıcısı bulunması gerektiği fikrine ulaşırken nesneden hareket ettiğinden nesne onun için bir âyet, bir delil teşkil eder (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 40). Meselâ, Bakara sûresinde zikri geçen “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda, yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgarların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda” (Bakara 2/164) meâlindeki ifadelerde ele alınan varlıkların Allah'ın varlık ve birliğini gösteren âyetler yani deliller (Taberî, 1422/2001: III, 14; Semerkandî, 1413/1993: I, 173; Zemahşerî, 1418/1998: I, 353; Kurtubî, 1427/2006: II, 504; İbn Kesîr, 1421/2000: II, 140; İbn Âşûr, 1984: II, 87; Sâbûnî, ts.: I, 111) olduğu belirtilmiştir.

Yine Rûm sûresinde zikredilen “İnsanların topraktan yaratılıp dünyaya yayılmış beşeriyet haline gelmesi, dil ve renklerinin değişik olması, karşı cinsler arasında güçlü bir sevgi bağının kurulması, ümit ve korku vermek üzere şimşegın gösterilmesi, gökten bir su indirip ölmüş toprağa onun sayesinde hayat verilmesi, göklerin ve yerin Hz. Allah'ın buyruğu ile durması” (Rûm 30/20-25) gibi hususlar Hz. Allah'ın varlığı ve kudretini ispatlayan deliller (Taberî, 1422/2001: XVIII, 477-482; Râzî, 1401/1981: XXV, 108-116; Merâgî, 1365/1946: XXI, 37-40) olarak sunulur ve bunlar “âyât” kelimesi ile anlatılmaktadır.

Bunların yanında atmosferin tehlikelerden korunmuş bir tavan haline getirilişinde (Enbiyâ 21/32), güneşin ısı ve ışık; ayın da aydınlık kaynağı olmasında (Fussilet 41/37), uykuya yatan insanın bir tür ölü haline geldikten sonra tekrar hayata dönüşünde (Rûm 30/23), aynı su ile beslenen, aynı iklimin topraklarında tadı ve besin değeri farklı yiyecek ve meyvelerin bitirişinde (Bakara 2/164), besin kaynağı ve binek olarak kullanılan çeşitli hayvanların insanların emrine verililişinde (Tâhâ 20/54) düşünebilen, gerçeklere inanmak isteyen, söz ve öğüt dinleyen kimselerin anlayacağı Allah'ın varlığına dair apaçık âyetler/deliller vardır (Yavuz, 1991: IV, 242).

D. Mûcize: Sözlükte “güç yetirememek, âciz kalmak” anlamındaki “aciz” kökünden türeyip “başkasını âciz bırakan” mânasına gelen mucize (İbn Manzûr, ts.: IV, 2817), peygamber olduğunu ileri süren kimsenin doğruluğunu ispatlamak için Hz. Allah tarafından yaratılan hârikulâde olay olarak tanımlanmıştır (Yavuz, 1991: IV, 242; Bulut, 2005: XXX, 350).

Kur'ân'da ve hadislerde mûcize kelimesi yer almayıp aciz kökünden türeyen çeşitli kavramlar sözlük anlamında kullanılmakta ve peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş gerçek elçiler olduğunu kanıtlayan hârikulâde şeyler ve olaylar çok defa âyet/âyât kelimesiyle ifade edilmektedir (Bulut, 2005:

XXX, 350; Namlı, 2009: s. 126). Bugün mûcize kelimesinin içerdiği anlam Kur'ân'da âyet kelimesiyle anlatılmakta, bunun yanında "beyyine", "burhan" ve "sultan" gibi kelimeler de peygamberlerin davalarında doğru olduklarını gösteren olayları tanımlamada kullanılmaktadır (Özgel, 2007/2: s. 162).

Tedvîn dönemi sonrasında hârikulâde olayları ifade etmek için âyet kelimesi yerine hicrî IV. yüzyıldan itibaren kelâm ilmi ıstılahına giren (Bulut, 2005: XXX, 350) mûcize tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Peygamberlerin davetine muhatap olan toplumlar, davet sahibinin doğruluğundan emin olmak için ondan tabiat kanunlarını aşan ve ancak ilâhî bir kudret sayesinde gerçekleşebilen görülebilir bir âyet/mûcice göstermesini istemişler (Yavuz, 1991: IV, 242) ve bu âyetler pek çok kez vuku bulmuştur (Âl-i İmrân 3/49; Mâide 5/114; A'râf 7/73, 106; İsrâ 17/59; Meryem 19/17-21; Tâhâ 20/22).

Hiz. Peygamber (s.a.s.)'le mücadele eden inkârcıların hissî mucize isteklerinin de Kur'ân'da "âyet" kelimesiyle ifade edildiği görülmektedir (Bulut, 2002: s. 25). Meselâ, Bakara sûresinin "*Bize bir âyet gelmeli değil miydi?*" (Bakara 2/118) meâlindeki beyanındaki âyet (Taberî, 1422/2001: II, 475; Râzî, 1401/1981: IV, 31; Yazır, ts.: I, 480) ile En'âm sûresinin "*Ona bizim ısrarla istediğimiz bambaşka bir âyet indirilse ya!*" deyip duruyorlar. De ki: "*Şüphesiz Allah öyle bir âyet göndermeye kadirdir, fakat onların çoğu bunu bilmezler.*" (En'âm 6/37) ifadelerindeki "âyet" kelimeleri (Râzî, 1401/1981: XII, 220; Ebüssuûd, ts.: II, 202; Yazır, ts.: III, 1918) "mûcize" anlamında kullanılmıştır.

Ayrıca Hiz. Nûh'un tufanı, Hiz. Sâlih'in devesi, Hiz. Mûsâ'nın asası ve diğer mûcizeleri, Hiz. İsrâ'nın babasız olarak dünyaya gelişi, çamurdan yapılmış bir kuşa can veriş, ölüleri diriltişi, evlerde saklanan yiyecekleri haber veriş gibi hârikulâde olaylar (A'râf 7/73, 106; Âl-i İmrân 3/49; Mâide 5/114; Tâhâ 20/22; Meryem 19/17-21; İsrâ 17/59), Kur'ân'da söz konusu edilen âyet/mucizelerdendir (Yavuz, 1991: IV, 242).

E. Dokuz Mûcize: Âyet kelimesi Kur'ân'da mûcize anlamının dışında özellikle "dokuz mucize" mânasında da kullanılmaktadır. Örneğin Yûnus sûresinde Cenâb-ı Allah'ın Hiz. Mûsâ ve Hiz. Hârûn'u Firavun ve onun ileri gelenlerine âyetlerle gönderdiği ama onların büyüklük taslayıp kabul etmeyi kibirlerine yediremedikleri anlatılmaktadır (Yûnus 10/75). Buradaki "âyât" ifadesi özellikle Hiz. Mûsâ'ya verilen "dokuz mûcize"¹ olarak anlamlandırılmıştır (Semerkandî, 1413/1993: II, 106; Zemahşerî, 1418/1998: III, 163; Kurtubî, 1427/2006: XI, 27; Nesefî, 1991: II, 172; Şevkânî, 1994: II, 650; Bilmen, ts.: III, 1417; Sâbûnî, ts.: I, 593).

Kamer sûresinde ise Firavun ve ailesinin, Cenab-ı Hakk'ın katından Hiz. Mûsâ'nın peygamberliğini doğrulamak için kendilerine gelen âyetleri

¹ Bunlar asâ, beyaz el, tûfan, çekirge, haşere, kurbağa, kan, karanlık, Kızıldeniz'in yarılması olarak gösterildiği gibi asâ, beyaz el, denizin yarılması, kayadan su fışkırması, bulut, levhalar, Cenâb-ı Hak ile konuşma, bulutun gölge yapması ve Mûsâ'nın yetmiş kişiyi seçmesi olarak da gösterilir. (Harman, 2006: XXXI, 211-212.)

yalanladıkları anlatılmaktadır (Kamer 54/42). Müfessirlere göre burada geçen “âyât” ifadesinden kasıt da “dokuz mûcize”dir (Semerkandî, 1413/1993: III, 302; Begavî, 1409/1989: VII, 433; Zemaşerî, 1418/1998: V, 662; İbn Atıyye, 1422/2001: V, 220; Neseî, 1991: IV, 205; Ebû Hayyân, 1413/1993: VIII, 181; Şevkânî, 1994: V, 170; Âlûsî, ts.: XXVII, 91; İbn Aşûr, 1984: XXVII, 208-209; Sâbûnî, ts.: III, 290). Ayrıca Ebû'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983) Tâhâ sûresinin 42. âyetinde geçen “âyât” ifadesine (Semerkandî, 1413/1993: II, 344) ve Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) Mü'mnûn sûresinin 45. âyetinde geçen “âyât” ifadesine (Ebüssuûd, ts.: IV, 65) “dokuz mûcize” anlamı vermişlerdir.

F. Alâmet: Bir hükmün varlığının işareti olan, ancak o hükmün ne varlığıyla ne de gerekli olmasıyla ilgisi bulunmayan şey (Şâzelî, 1989: II, 335) anlamında kullanılan alâmet, lugatte “emâre, belirti, nişan, iki toprak parçası arasındaki sınır, yollara dikilen işaretler” gibi mânalara gelir (İbn Manzûr, ts.: IV, 3084).

Kur'ân-ı Kerîm'de âyet kelimesinin birçok yerde alâmet mânasında kullanıldığı görülmektedir. Hatta Muhammed Hamidullah (ö. 2002), *Azîz Kur'ân* isimli meâlinde âyet kelimesine 39 yerde “Kur'ân âyeti”, geri kalan 343 yerde ise “alâmet, gösterge” mânası vermiştir (Hamidullah, 2000: s. 759).

Bakara sûresinde geçtiği üzere İsrâiloğulları, peygamberlerinden Tâlut'un hükümdar olduğuna dair bir alâmet isteyince, peygamberleri “*Onun hükümdarlığının âyeti, size içinde rabbinizden bir sekine ile Mûsâ ve Hârûn'un manevi mirasından bir bakiyenin bulunduğu ve meleklerce taşınan bir sandığın gelmesidir.*” (Bakara 2/248) demiştir. Burada geçen “âyet” kelimesi “alâmet” anlamındadır (Taberî, 1422/2001: IV, 459; Zeccâc, 1408/1988: I, 329; Semerkandî, 1413/1993: I, 219; Mâverdî, 1992: I, 315; İbn Kesîr, 1421/2000: II, 422; Yazır, ts.: II, 830; Sâbûnî, ts.: I, 157).

Hız. Zekeriyâ, fiziken çocuğu olmayacak derecede ileri yaşlarda iken Hız. Allah'ın bir ikramı olarak bir oğlunun olacağı müjdelenmiştir. Bunun üzerine Zekeriyâ (a.s.), “*Ya Rab, bana oğlum olacağına dair bir âyet bildirir misin?*” deyince Allah (c.c.), “*Senin âyetin, üç gün müddetle halkla işaretleşme dışında konuşamamandır.*” (Âl-i İmrân 3/41) buyurmuştur. Burada geçen “âyet” kelimeleri “alâmet, işaret” mânasındadır (Taberî, 1422/2001: V, 384; Zeccâc, 1408/1988: I, 409; Semerkandî, 1413/1993: I, 266; Mâverdî, 1992: I, 391; Begavî, 1409/1989: II, 36; Zemaşerî, 1418/1998: I, 556; İbn Atıyye, 1422/2001: I, 321; Râzî, 1401/1981: VIII, 44; Kurtubî, 1427/2006: V, 122; Neseî, 1991: I, 157; Ebû Hayyân, 1413/1993: II, 471; İbn Kesîr, 1421/2000: III, 57-58; Âlûsî, ts.: III, 150). Meryem sûresinde (Meryem 19/10) de aynı diyalog anlatılırken zikredilen âyet kelimesi alâmet anlamında kullanılmıştır.

Âyet kelimesinin “alâmet” anlamına geldiğine işaret eden âyetler bunlardan ibaret değildir. İsrâ sûresinde Cenâb-ı Allah, gündüz ve geceyi iki âyet kıldığını, gecenin âyeti olan ayı silip gündüz âyeti güneşi aydınlatici yaptığını bildirirken (İsrâ 17/12) “alâmet” mânası âyet kelimesiyle ifade edilmiştir.

G. Kıyamet Alâmetleri: Âyet kelimesinin Kur'ân'daki anlamlarından birisi de "kıyamet alâmetleri"dir. Meselâ "*Onlar imana gelmek için ne bekliyorlar? Meleklerin inmesini mi? Rabbinin veya Rabbinin âyetlerinden birinin gelmesini mi bekliyorlar? Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün, daha önce iman etmeyen yahut imanıyla hayır kazanmayan hiçbir kimseye o günkü imanı asla fayda vermez. De ki: "Bekleyin, biz de beklemekteyiz!"*" (En'âm 6/158) ifadesinde önceden iman etmeyenlerin veya imanlarının kendilerine bir faydası olmamış kişilerin, Allah'ın bazı âyetleri ortaya çıktığı anda inandıklarını ifade edişlerinin fayda vermeyeceği belirtilirken kullanılan "âyât" kelimesi, "Kıyamet alâmetleri" olarak anlamlandırılmıştır (Zemahşerî, 1418/1998: II, 415; İbn Atıyye, 1422/2001: II, 366; Râzî, 1401/1981: XIV, 8; Neseî, 1991: II, 42; Ebû Hayyân, 1413/1993: IV, 258; İbn Kesîr, 1421/2000: VI, 227; Bursevî, 2002: III, 119; Âlûsî, ts.: VIII, 62; Yazır, ts.: III, 2104; İbn Âşûr, 1984: VIII, 186; Sâbûnî, ts.: I, 430; Yavuz, 1991: IV, 242).

H. İbret: Sözlükte "geçmek, aşmak" mânasındaki "abr" kökünden gelen ibret kelimesi (İbn Fâris, 1389/1969: IV, 207-210; İbn Manzûr, ts.: IV, 2782) genellikle "görünenden görünmeyene geçmek, nesnelere ve olayların dış yüzüne bakıp onlardaki hikmeti kavramaya çalışmak, olaylardan ders alıp doğru sonuçlar çıkarmak" anlamında kullanılır (Uludağ, 2000: XXI, 367).

Kur'ân-ı Kerîm'de genellikle tarihî bir takım olaylar, önceki toplumların halleri ve onların başına gelenler anlatılıp bu olaylardan ders çıkartılması istendiğinde ibret mânasında âyet kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Meselâ ahsenü'l-kasas (Yûsuf 12/3) olarak takdim edilen Hz. Yûsuf'un kıssasında "*Yusuf ve kardeşlerinde (almak) isteyenler için âyetler vardır.*" (Yûsuf 12/7) buyurularak nice ibret ve ders vesilelerinin (İbn Ebî Hâtim, 1417/1997: VII, 2104; Taberî, 1422/2001: XIII, 17; Zeccâc, 1408/1988: III, 92; Semerkandî, 1413/1993: II, 151; Mâverdî, 1992: III, 8; Begavî, 1409/1989: VI, 217; Kurtubî, 1427/2006: XI, 260; İbn Kesîr, 1421/2000: VIII, 16; Yazır, ts.: IV, 2849) olduğu belirtilmektedir. Yine Ankebût sûresinde Hz. Lût (a.s.)'un kavmiyle olan mücadelesine işaret edildikten sonra günahkâr toplumun helak edildiği belirtilmekte ve "*Biz aklını kullanıp düşünen kimseler için, o memleketten âşikâr bir âyet bıraktık.*" (Ankebût 29/35) buyurularak aklını kullanan toplumlar için orada apaçık ibret ve ders vesilesi (İbn Ebî Hâtim, 1417/1997: IX, 3058; Taberî, 1422/2001: XVII, 396-397; Begavî, 1409/1989: VI, 241; İbn Atıyye, 1422/2001: IV, 316; Bursevî, 2002: VI, 270) olduğu ifade edilmektedir.

Âyet kelimesinin ibret anlamında kullanıldığı başka âyetler de vardır. Örneğin helak edilen Lût kavminin akibeti ve kalıntılarında ibretler olduğu (Hicr 15/75, 77), tufanın vukûundan sonra Hz. Nuh ve gemidekilerin güven içinde karaya çıkmasında (Ankebût 29/15) ve Hz. İbrahim'in ateşten kurtarılmasında (Ankebût 29/24) düşünen insanlar için alınacak dersler olduğu ifade edilirken âyet tabirinin kullanıldığı görülmektedir (Bulut, 2002: s. 30).

Dikkat çeken bir nokta da ibret mânasında kullanılan âyet kelimesinin Ahkâf 46/27 dışındaki tüm yerlerde ister tekil isterse çoğul olsun nekre olarak gelmesidir. Bu da muhtemelen her insanın, anlatılan olaylardan kendi yetenek ve kabiliyetine göre farklı derecede ibret ve ders alacağını göstermektedir.

I. Hayret Uyandıran Durum (‘Aceb/‘Acâib): Kur’ân’da âyet kelimesi bazen “hayrette bırakan, şaşkınlık uyandıran, görülmemiş durum, iş” anlamına gelmektedir. Âyet kelimesinin bu anlamı, delil anlamına yakın bir mâna olduğu izlenimi veriyorsa da bu anlamın delilden farklı olduğu görülmektedir. Meselâ, İsrâ sûresinin ilk âyetlerinde Hz. Muhammed (s.a.s.)’in bir gece Allah’ın âyetlerinden bazılarını görmek için Mescid-i Harâm’dan çevresi mübarek kılınan Mescid-i Aksâ’ya götürüldüğü (İsrâ 17/1) anlatılmaktadır. Müfessirler buradaki “âyâtinâ” ibaresine “‘acâib/Allah’ın kudretinin hârikalığından görülmemiş, hayrette bırakan şeyleri, durumları” anlamı vermişlerdir (Ferrâ, 1403/1983: II, 115; Semerkandî, 1413/1993: II, 259; Mâverdî, 1992: III, 227; Begavî, 1409/1989: V, 58; İbn Atıyye, 1422/2001: III, 436; Kurtubî, 1427/2006: XIII, 16; Ebû Hayyân, 1413/1993: VI, 7; Şevkânî, 1994: III, 286; Âlûsî, ts.: XV, 12; Yazır, ts.: V, 3145).

Müfessirler, göğe çıkarken her bir gök katmanında bir peygamberle görüşmesi, birçok sayıda melek görmesi, cennet ve cehennem durumunu müşahade etmesi ve hiçbir varlığın gidemediği sidretü’l-müntehâyı geçmesini Hz. Peygamber’in mazhar olduğu hususlar olarak saymışlardır. Böylece Hz. Allah, İsrâ mucizesi dediğimiz bu olayla hiçbir kimsenin müşerref olmadığı bir şekilde Hz. Muhammed’e, ilâhî Zâtına mahsus âyetlerini göstermiştir (Geniş bilgi için bk. Mâverdî, 1992: III, 227; İbn Atıyye, 1422/2001: III, 436; Kurtubî, 1427/2006: XIII, 16; Ebû Hayyân, 1413/1993: VI, 7; Şevkânî, 1994: III, 286; Âlûsî, ts.: XV, 12; Sâbûnî, ts.: II, 151-152).

Yine Necm sûresinde mi’racdan bahsedilirken Hz. Peygamber (s.a.s.)’in, rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördüğü ifade edilmiştir (Necm 53/18) ki burada “âyât” kelimesiyle “‘acâib/Allah’ın mülk ve saltanatının şaşkınlık uyandıran, görülmemiş şeyleri” kastedilmiştir (Ma’mer b. el-Müsennâ, ts.: II, 236; Zemahşerî, 1418/1998: V, 641; Râzî, 1401/1981: XXVIII, 295; Neseî, 1991: IV, 196; Ebû Hayyân, 1413/1993: VIII, 158; Âlûsî, ts.: XXVII, 51; Yazır, ts.: VII, 4582-4583). Rivayetlere göre buradaki büyük âyetlerden maksat, ufku kaplamış yeşil refref veya Cebrâil (a.s.)’in asıl şeklidir (Taberî, 1422/2001: XXII, 45-46; Semerkandî, 1413/1993: III, 290; Begavî, 1409/1989: VII, 406-407; İbn Atıyye, 1422/2001: V, 200; Kurtubî, 1427/2006: XX, 30-31; Ebû Hayyân, 1413/1993: VIII, 158). Ayrıca bazı müfessirler, Bakara sûresinde Hz. Mûsâ’nın öldürülen bir yahudinin katilinin bulunması için Allah’tan aldığı vahye uygun olarak bir inek kesmelerini ve bunun bir parçasıyla maktulün cesedine vurmalarını emrettiği anlatıldığı yerde “*Böylece Allah ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size âyetlerini gösterir.*” (Bakara 2/73) buyruğunda geçen “âyâtihî” ifadesini “‘acâibihî” olarak yorumlamaktadır

(Ma‘mer b. el-Müsennâ, ts.: I, 45; Semerkandî, 1413/1993: I, 130; Ebû Hayyân, 1413/1993: I, 425).

J. Tekvînî Âyetler: Kur‘ân‘da bazı yerlerde tabiat varlık ve hadiseleri de Allah‘ın âyetleri olarak nitelenir. Çünkü her varlık ve hadise, perdenin ardındaki gerçek müsebbibe, Hz. Allah‘a işaret etmektedir (Dumlu, 1999: s. 22). Nitekim Izutsu‘nun belirttiğine göre Arap dilini meydana getiren bedevî dilinde âyet kelimesi daima tabiata ait bir mânada kullanılmaktadır (Izutsu, ts.: s. 170) ki bu, Kur‘ân‘ın tabiat olay ve varlıklarına neden bu adı verdiğine işaret etmektedir.

Meselâ, Yûnus sûresinde güneşin ışık, ayın da nur kılınıp yılların sayısı ve vakitlerin hesabı bilinsin diye ona birtakım konaklar tayin edildiği, bilenler için Allah‘ın âyetlerinin açıklandığı (Yûnus 10/5) anlatılmaktadır. Burada geçen “el-âyât”, “tekvînî âyetler” şeklinde de anlamlandırılmıştır (Ebüssuûd, ts.: II, 630; Şevkânî, 1994: II, 599; Âlûsî, ts.: XI, 71; Kâsimî, 1376/1957: IX, 3325; Yazır, ts.: IV, 2677; Bilmen, ts.: III, 1362; Sâbûnî, ts.: I, 574). Yine Mü‘min sûresinin “*Size âyetlerini gösteren, gökten size rızık indiren O‘dur. Fakat ancak gönülden Allah‘a dönen kimse düşünüp ibret alır.*” (Mü‘min 40/13) meâlindeki buyruğunda geçen “âyât”, müfessirler tarafından rüzgar, bulut, gök gürlemesi, şimşek, yıldırım vb. gökyüzü ve yeryüzüne ait “tekvînî âyetler” olarak anlaşılmıştır (Zemahşerî, 1418/1998: V, 336; Kurtubî, 1427/2006: XVIII, 337; Neseî, 1991: IV, 73; İbn Kesîr, 1421/2000: XII, 177; Şevkânî, 1994: IV, 636; Âlûsî, ts.: XXIV, 54; Kâsimî, 1376/1957: XIV, 5159; Merâî, 1365/1946: XXIV, 52).

Bu anlamıyla ilgili olarak âyet kelimesinin Kur‘ân-ı Kerîm‘de güneş, ay ve yıldızlar gibi bazı gök cisimleri anlamında kullanıldığı da görülmektedir. Meselâ, Enbiyâ sûresinde göğün dengesizliğe düşmekten korunmuş bir tavan durumunda yaratıldığı; fakat bazı insanların gökyüzünün âyetlerinden yüz çevirdikleri (Enbiyâ 21/32) anlatılmaktadır. Buradaki “âyât”, “güneş, ay ve yıldızlar” (Ferrâ, 1403/1983: II, 201; Taberî, 1422/2001: XVI, 263; Zeccâc, 1408/1988: III, 391; Semerkandî, 1413/1993: II, 367; Begavî, 1409/1989: V, 317; Kurtubî, 1427/2006: XIV, 199; Neseî, 1991: III, 77; Sâbûnî, ts.: II, 261) olarak mânalandırılmıştır. Nitekim Taberî bu âyeti, müşrikler semanın âyetlerinden, onun güneş, ay ve yıldızlarından yüz çeviriyorlar. Onlar hakkında tefekkür ve tedebbür etmekten geri duruyorlar, şeklinde yorumlamaktadır (Taberî, 1422/2001: XVII, 263).

Buna göre Cenâb-ı Allah‘ın sözleri gibi yarattıkları da Kur‘ân‘da âyet kelimesiyle ifade edilmektedir. Göklerde ve yerde mesajı olan, ibret veren, hayran bırakan ne kadar varlık varsa hepsi Allah‘ın âyetidir. Zira Allah‘ın yarattığı varlıklar dünyası ile dünyaya gönderilen buyruklar Allah‘ın varlığının, gücünün ve hükümlerinin âyetleri yani işaretleri olmaktadır (Namlı, 2009: s. 126-127).

K. Kitab/Kitaplar: Âyet kelimesinin Kur‘ân-ı Kerîm‘de “Allah‘ın indirdiği kitab, kitaplar” anlamında kullanıldığı da anlaşılmaktadır. A‘râf

sûresinin “*Bize bu dünyada da, âhirette de iyilik nasib et! Biz Sana yöneldik, Senin yolunu tuttuk. Hak Teâlâ da şöyle buyurdu: “Ben dilediğim kimseyi cezalandırırım. Rahmetim ise her şeyi kaplar. O rahmetimi de Allah’a karşı gelmekten korunan, zekât veren ve özellikle Bizim âyetlerimize iman edenlere nasib edeceğim.”* (A’râf 7/156) meâlindeki âyetinde geçen “âyât” ifadesinden kastedilen “Allah’ın indirdiği kitaplar”dır (Zemahşerî, 1418/1998: II, 517-518; Neseî, 1991: II, 80; Kâsimî, 1376/1957: XIV, 5159; Sâbûnî, ts.: I, 475).

Ayrıca Ebû Ubeyde Âl-i İmrân sûresi 70. âyetinde (Ma’mer b. el-Müsennâ, ts.: I, 96), İbn Atıyye ise Âl-i İmrân sûresi 113. âyetinde geçen (İbn Atıyye, 1422/2001: I, 493) “âyât” kelimesine “Allah’ın kitapları” anlamı verirken Neseî Mü’minûn sûresi 58. âyette (Neseî, 1991: III, 122), Kurtubî de Nebe’ sûresi 28. âyette geçen (Kurtubî, 1427/2006: XXII, 22) “âyât” ifadesini “Allah’ın indirdiği kitaplar” olarak anlamlandırmışlardır.

L. Kitâb-ı Mukaddes: Âyet kelimesinin Kur’ân’daki anlamlarında biri de “Kitâb-ı Mukaddes”tir. Meselâ, Âl-i İmrân sûresinin “*Ehl-i kitap içinde, Allah’a iman ettikleri gibi, Hakkı tazim ederek hem size hem de kendilerine indirilen kitaba inananlar da vardır. Onlar Allah’ın âyetlerini, değersiz bir menfaat karşılığında satmazlar. İşte rabbi nezdinde mükâfatları olanlar onlardır. Muhakkak ki Allah hesabı pek çabuk görür.*” (Âl-i İmrân 3/199) meâlindeki âyetinde geçen “âyât”, “Kitâb-ı Mukaddes” olarak anlamlandırılmıştır (Taberî, 1422/2001: VI, 331; Begavî, 1409/1989: II, 156; Bursevî, 2002: II, 155; Şevkânî, 1994: I, 669; Bilmen, ts.: I, 530; Sâbûnî, ts.: I, 254). Burada Kur’ân, kitaplarındaki Hz. Peygamber’i öven ve onun sıfatlarını anlatan bölümleri az bir değere, ufak bir dünyalık karşılığında saklamayan ehl-i kitaptan övgüyle bahsetmektedir.

Yine Âl-i İmrân sûresinde “*Ey Ehl-i kitap! Görüp bildiğiniz halde Allah’ın âyetlerini ne diye inkâr ediyorsunuz?*” (Âl-i İmrân 3/70) meâlindeki âyette yer alan “âyât” ifadesi, “Kitâb-ı Mukaddes” olarak anlaşılmalıdır (Ferrâ, 1403/1983: I, 221; Taberî, 1422/2001: V, 491; Mâverdî, 1992: I, 400; Zemahşerî, 1418/1998: I, 568; Râzî, 1401/1981: VIII, 101; Kurtubî, 1427/2006: V, 168; Neseî, 1991: I, 163; Ebû Hayyân, 1413/1993: II, 514; Şevkânî, 1994: I, 669; Bilmen, ts.: I, 393).

M. Hz. Muhammed (s.a.s.): Âyet kelimesinin Kur’ân’da yüklendiği anlamlarından biri de “Hz. Muhammed”dir. Meselâ Âl-i İmrân sûresinin “*Doğruyu eğriden, hakkı batıldan ayırd eden Furkanı da indirdi. Allah’ın âyetlerini inkâr edenlere pek çetin bir azap vardır. Öyle ya, Allah daima azîzdır (mutlak galiptir, mazlumların) intikamını alır.*” (Âl-i İmrân 3/4) ifadelerinde geçen “âyât” (İbn Ebî Hâtim, 1417/1997: II, 589; Semerkandî, 1413/1993: I, 244; İbnü’l-Cevzî, 1404/1984: I, 350) ile “*Allah’ın âyetlerini inkâr edenleri, haksız yere peygamberleri öldürenleri, adaleti isteyip yaymak isteyenlerin canlarına kıyanları, can yakıcı bir ceza ile müjdele!*” (Âl-i İmrân 3/21) buyruğunda geçen “âyât” (Semerkandî, 1413/1993: I, 254; İbnü’l-Cevzî, 1404/1984: I, 365; Râzî, 1401/1981: VII, 231) ve Rûm sûresinin “*Sonra, o*

fenalık yapanların âkıbetleri, en fena bir âkıbet oldu. Çünkü Allah'ın âyetlerini yalan saydılar." (Rûm 30/10) beyanında geçen "âyât" (Mâverdî, 1992: IV, 301; Kurtubî, 1427/2006: XVI, 403), "Hz. Muhammed" veya "Hz. Muhammed-Kur'ân" olarak mânalandırılmıştır.

N. Ahkâm (Emir-Nehiy): Allah Teâlâ Bakara sûresinde oruçla alakalı hükümleri açıklarken, "*Bunlar Allah'ın yasak sınırlarıdır, sakın o hudutlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah insanlara, zararlardan sakınıp korunmaları için âyetlerini iyice açıklar.*" (Bakara 2/187) buyurmuştur ki burada geçen "âyât" ifadesi "hükümler ve farzlar" şeklinde anlamlandırılmıştır (Taberî, 1422/2001: III, 275; Mâverdî, 1992: I, 248; Râzî, 1401/1981: V, 125; Neseфі, 1991: I, 96; İbn Kesîr, 1421/2000: II, 210; İbn Âşûr, 1984: II, 186). Mâide sûresinde ise yeminle alakalı ahkâm açıklanır, yemini bozmanın kefâretinden bahsedilir ve "*Allah işte size şükredesiniz diye âyetlerini böyle açıklıyor.*" (Mâide 5/89) diyerek âyet sonlandırılır. Burada geçen "âyât" tabiri "emir-nehiy, şer'î hükümler" (Semerkandî, 1413/1993: I, 457; Bursevî, 2002: II, 472; Merâgî, 1365/1946: VII, 16; Bilmen, ts.: II, 818; Sâbûnî, ts.: I, 363) olarak anlaşılmıştır.

Ayrıca Nûr sûresinde "*Ve Allah âyetleri size açık açık bildiriyor. Allah alîm ve hakîmdir.*" (Nûr 24/18) buyruğunda geçen "el-âyât" kelimesine "emir-nehiy, şer'î hükümler" (Taberî, 1422/2001: XVII, 219; Semerkandî, 1413/1993: II, 433; Neseфі, 1991: III, 136; İbn Kesîr, 1421/2000: X, 195) anlamı verilmiştir.

O. Bina: Âyet kelimesi Kur'ân'da "bina" anlamında da kullanılmaktadır. Şuarâ sûresinde Hz. Hûd'un kıssası anlatılırken Hûd (a.s.)'un kavmine hitaben "*Siz her yol üzerinde, gelip geçenleri şaşırtmak için bir âyet yapıp, saçma sapan şeylerle mi uğraşıyorsunuz?*" (Şuarâ 26/128) dediği ifade edilmektedir. Müfessirler burada geçen "âyet" kelimesini "bina, yüksek bina" şeklinde anlamlandırmışlardır (İbn Ebî Hâtim, 1417/1997: IX, 2794; Taberî, 1422/2001: XVII, 609-610; Mâverdî, 1992: IV, 181; İbn Atıyye, 1422/2001: IV, 238; Kurtubî, 1427/2006: XVI, 55-56; Neseфі, 1991: III, 191; Ebû Hayyân, 1413/1993: VII, 31; İbn Kesîr, 1421/2000: X, 359; Bursevî, 2002: VI, 106; Yazır, ts.: V, 3634; Mevdûdî, 1986: IV, 43). Zira Hûd (a.s.)'ın kavmi yollar üzerinde yüksek yerlere binalar, köşkler yapmışlardı. Bu şekilde hem zenginliklerini göstererek övünüyorlar, hem de Hz. Hûd'a gidenlerle alay edip eğleniyorlardı (Râzî, 1401/1981: XXIV, 157).

P. İntikam (Azap/Ceza): Âyet kelimesinin Kur'ân'da kullanılan anlamlarından bir diğeri de "intikam (azap/ceza)"dır. Örneğin Hz. Peygamber'le karşılaştıklarında onu küçümseyip kendisiyle alay eden ve azabın ne zaman geleceğini alaycı bir şekilde soran müşriklere bir nevi cevap olarak gelen "*İnsan yaratılıştan çok acelecidir. Hele durun biraz, yakında âyetlerimi size göstereceğim!*" (Enbiyâ 21/37) buyruğunda geçen "âyât" kelimesi ile "intikam ve Allah'ın azabı"nın kastedildiği âyetin siyak-sibakına göre daha uygun kabul edilmiştir (Râzî, 1401/1981: XXII, 172; Neseфі, 1991: III, 79; İbn Kesîr, 1421/2000: IX, 405; Ebüssuûd, ts.: III, 702; Şevkânî, 1994: III, 558; Âlûsî, ts.:

XVII, 49; Kâsimî, 1376/1957: XI, 4272; Merâgî, 1365/1946: XVII, 33; Mevdûdî, 1986: III, 281; Sâbûnî, ts.: II, 262). Ayrıca Neml sûresinin “*Hamd O Allah’a olsun ki size er geç âyetlerini gösterecek, siz de onları tanıyacaksınız.*” (Neml 27/93) meâlindeki buyruğunda geçen “âyet”, “intikam, dünya veya âhîret azabı, cezası” şeklinde anlamlandırılmıştır (Semerkandî, 1413/1993: II, 507; Neseî, 1991: III, 225; İbn Atıyye, 1422/2001: IV, 274; Ebüssuûd, ts.: II, 507; Ebû Hayyân, 1413/1993: VII, 97; Âlûsî, ts.: XX, 40; Merâgî, 1365/1946: XX, 28; Ateş, 1988: VI, 392) Taberî de bu ifadeyi “azabının alâmetleri” olarak yorumlamıştır (Taberî, 1422/2001: XVIII, 147)

Böylece Kur’ân’ın en önemli kavramlarından olan “âyet”in Kur’ân’da tek bir anlama gelmeyip kullanıldığı yerlere göre her biri Hz. Allah’ın varlığı ve kâinattaki tasarruflarına işaret eden farklı anlamlar kazandığı görülmektedir. Kur’ân’ın âyet kavramının anlam alanına katkıda bulunmuş ve bu kelimeye yeni mânalar yüklemiş olmasına rağmen âyet kelimesinin İslâm kültüründeki en özel anlamı ve dilimizde en fazla bilinen mânası, Kur’ân âyetleridir (Yazır, ts.: I, 24)

Burada âyet kelimesinin anlam alanının resmini biraz daha netleştirmek için kısaca yalnızca Kur’ân kavramlarının açıklamasını konu edinip bu kelimelerin hangi mânalarda kullanıldığını tesbit etmeye yönelik çalışmalar olan el-vücûh ve’n-nezâir kitaplarında âyet kavramının nasıl işlendiğini incelemenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

Bu konuda ilk eser, aynı zamanda Kur’ân’ı baştan sona tefsir eden ilk müfessir olan Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767)’a aittir. Mukâtil, daha sonra yapılan çalışmalara kaynak oluşturan eserinde, ayrıca Yahyâ b. Sellâm (ö. 200/815), Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009’dan sonra) ve Hubeyş et-Tiflisî konuyla ilgili eserlerinde âyet kelimesinin Kur’ân’da “ibret” ve “alâmet” (Mukâtil b. Süleyman, 1427/2006: s. 128-129; Yahyâ b. Sellâm, 1979: s. 348-349; Askerî, 1428/2007: s. 91-92; Hubeyş et-Tiflisî, 1992: s. 5) olmak üzere iki temel anlama geldiğini ifade etmişlerdir. Daha sonraki dönemde konuyla ilgili eser yazan Ebû Abdillâh ed-Dâmegânî ve İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201) ise kitaplarında âyet kelimesinin Kur’ân’da “alâmet, Kur’ân’ın belirli bölümü yani âyeti, mucize, ibret, kitâb ve emir-nehiy” (Dâmegânî, 1983: s. 60-61; İbnü’l-Cevzî, 1407/1987: s. 154-156); Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) de “alâmet, Kur’ân âyetleri, peygamber mucizeleri, ibret, kitâb-burhan ve emir-nehiy” (Fîrûzâbâdî, 1416/1996: II, 65) olmak üzere altı farklı anlama geldiğini belirtmişlerdir.

Diğerlerinden farklı olarak âyet kelimesinin anlamlarını en fazla sayıda zikreden Darîr el-Hîrî (ö. 430/1039’dan sonra) olmuştur. Ona göre âyet kelimesinin Kur’ân’da on iki anlamı vardır. Bunlar, “Hz. Muhammed-Kur’ân, emir, ‘acâib, Kur’ân âyeti, alâmet, ibret, mâide, inşikâku’l-kamer, ism-i a’zam, güneş-ay-yıldızlar, dâbbetü’l-arz ve Hz. Mûsâ’ya verilen dokuz mucize”dir (Darîr el-Hîrî, 1996: s. 42-44). Hîrî’nin bu eserinde âyet kelimesine verdiği bazı anlamların diğer eserlerde zikredilen anlamlarla aynı olduğu görülürken kelimeye yüklediği “mâide, inşikâku’l-kamer, ism-i a’zam, dâbbetü’l-arz” gibi

bazı anlamların ise sözlüklerde ve tefsirlerde yer verilmeyen zorlama diyebileceğimiz yeni mânalar olduğu müşahade edilmektedir.

Bunun yanında konuyla ilgili eser yazan müelliflerden Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932) (Hakîm et-Tirmizî, 1389/1969) ve Ebû Mansûr es-Seâlibî (ö.429/1038)'nin (Seâlibî, 1404/1984) eserlerinde “âyet” kelimesine yer vermedikleri görülmektedir.

V. Âyet Kavramına Yakın Anlamlı Kelimeler

Âyet kavramının ihtiva ettiği anlam çeşitliliğini dikkate aldığımızda o anlamlardan bazılarıyla aynı mânaya gelen başka kelimelerin de varlığına şahit olmaktadır. Ancak şunu belirtmeliyiz ki bu kelimelerden hiçbirisi âyet kavramıyla birebir aynı anlamda değildir. Bundan dolayı onlara, âyete yakın anlamı kelimeler demeyi uygun bulduk.

A. Beyyine/Beyyinât: Beyyine “ayrılmak, uzaklaşmak ve ayırmak, uzaklaştırmak” mânasındaki “beyn” veya “açık seçik olmak, ortaya çıkmak, açık seçik hale getirmek” anlamındaki “beyân” kökünden sıfat olup (İbn Manzûr, ts.: I, 403-408; Topaloğlu, 1992: VI, 96) ister akî olsun isterse hissî olsun delâleti açık ve seçik olan delil ve şahit demektir (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 81).

Beyyine, kendisi gayet açık, bir başka şeyin açıklamasına ihtiyacı kalmamış olan ve bir davayı açık bir şekilde izah ve ispat etmeye yarayan delil demektir. Peygamberlerin mûcizeleri de bu kabildendir. Onun için iddia sahibinin davasını açık bir şekilde izah ve ispat eden şahide, sağlam delile, hüccet ve mûcizeye beyyine denilmiştir (Yazır, ts.: I, 405; IX, 355).

Tekil olarak (beyyine) yirmi, çoğul olarak (beyyinât) ise elli iki defa olmak üzere Kur’ân’da toplam yetmiş iki kez geçen (Abdûlbâkî, 1364/1945: s. 142-143) beyyine kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de daha çok “aklî ve naklî delil, hüccet, açık belge, herkesçe bilinen tarihî olaylar, bu olaylara tanıklık eden harabeler, vahiy” ve özellikle “Kur’ân-ı Kerîm, nübüvvet müessesesi, son peygamber Hz. Muhammed, mûcize ve Hz. Sâlih’in mûcizesi olan deve” mânalarında kullanılmaktadır (Topaloğlu, 1992: VI, 97). Bu kelime, herhangi bir tamlama olmaksızın yalın halde mûcize anlamında kullanılmıştır (Bk. Bakara 2/87, 92, 253; Âl-i İmrân 3/183, 184; Nisâ 4/153; Mâide 5/32, 110; Tevbe 9/70; Yûnus 10/13, 74; İbrâhîm 14/9; Nahl 16/44; Tâhâ 20/72; Ankebût 29/39; Rûm 30/47; Fâtır 35/25; Mü’min 40/22, 28, 50, 83; Hadîd 57/25; Saf 61/6; Tegâbün 64/6). Bu şekilde kullanılıp da farklı anlama gelen yerler oldukça azdır (Bulut, 2002: s. 31).

Kur’ân’da, peygamberlerin kıssaları anlatılırken söz konusu peygamberlerin kavimlerine mûcizeler (beyyinât) getirdikleri önemle vurgulanır. Meselâ, Hz. Mûsâ’ya verilen dokuz mûcizeye “apaçık belgeler” anlamında “âyâtün-beyyinât” denilmesi (İsrâ 17/101), asâ ve parıltılı el mûcizelerine şahit olan sihirbazların bu iki mûcizeyi “bize gelen açık beyyineler” olarak isimlendirmesi (Tâhâ 20/72), öte yandan Hz. Mûsâ’nın Firavun ve kavmine mûcizeler (beyyinât) getirdiğini belirtmesi (A’râf 7/105;

Kasas 28/36; Ankebût 29/39; Mü'min 40/28) bu kabil ifadelerdendir. Buna ilaveten Hz. Sâlih'in devesinin bir mûcize olduğu anlatılırken bunun beyyine olduğu açıklanır (A'râf 7/73). Hz. İsâ'ya verilen mûcizelerden de beyyine ve beyyinât diye bahsedilir (Bakara 2/87, 253), bunlar tek tek belirtildikten sonra apaçık belgeler (Mâide 5/110) olarak ifade edilirler (Bulut, 2002: s. 32).

Görüldüğü üzere Kur'ân-ı Kerîm'de âyet kavramıyla irtibatlı, anlamca paralel kavramlardan biri kuşkusuz "beyyine/beyyinât"tır.

B. Burhan: Arapça'da "berraklaştırmak, açıklığa kavuşturmak; delil getirmek suretiyle ispat etmek" anlamına gelen "brh" kökünden türediği kabul edilen burhan (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 55; İbn Manzûr, ts.: I, 270-271), "doğruluğunda şüphe bulunmayan ve zarurî bilgi getiren kesin delil" demektir (Yavuz, 1992: VI, 429) ve "en kıymetli delil" mânasını da ifade eder (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 55).

Kur'ân-ı Kerîm'de yedi tanesi tekil, bir tanesi ikil olmak üzere toplam sekiz kez (Abdülbâkî, 1364/1945: s. 118) geçmekte olan burhan kelimesi, Kur'ân'da "hak ile bâtilı birbirinden ayıran kesin delil" karşılığında kullanılır (Bakara 2/111; Enbiya 21/24; Mü'minûn 23/117). Ayrıca Kur'ân'da, Allah'ın apaçık delilleri olmaları itibariyle Hz. Muhammed (s.a.s.)'e (Nisâ 4/174), Hz. Mûsâ'nın asâsı ve yine onun elinin parlaması (yed-i beyzâ) mucizelerine (Kasas 28/32) burhan adı verilir. Çünkü bu iki mûcize vasıtasıyla gerçek peygamber ile peygamber olmayanlar birbirinden kesin olarak ayırt edilebilmektedir. Bunların dışında bazı müfessirler Kur'ân'ın bir adının da "Burhan" olduğunu kabul ederler (İbnü'l-Cevzî, 1404/1984: II, 264).

Burhan kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'deki en çok kullanılan anlamı "aklı delil"dir. Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Peygamber ile tartışan yahudi ve Cenâb-ı Allah'la birlikte başka ilâhlara da tapan müşrik ve putperestlerden bu konudaki iddialarını ispatlayacak burhanlar istendiği anlatılmaktadır. Çünkü delili olmayan her söz geçersizdir. Bu açıklamalarla burhanın, bütün şüpheleri ortadan kaldıracak açıklıkta ve itirazlara yer bırakmayacak kesinlikte bir delil olduğuna işaret edilmiş, dolayısıyla bir iddianın kabul veya reddedilmesi bu şekilde bir ispata bağlanmıştır. Buna göre burhanda asıl olan, içerdiği bilginin doğru olmasıdır (Yavuz, 1992: VI, 429).

Burhanın beyyineye yakın bir anlamı vardır ve onun gibi işaretlere, tabiatüstü olaylara, vahiy ve akla hasredilmiş anlamları ihtiva etmektedir. Fakat beyyinenin, açık ve zahir olmasına ve bu anlamda pasif olarak kendisine karşı konulmamasına karşın burhan aklen ve psikolojik olarak zorlayıcıdır (Çelik, 1996: s. 20).

C. Sultan: Lugatte "dili uzun olmak, sert sözlü olmak" anlamındaki "slt" kökünden gelip "hüccet, burhan, delil, kahr, kudret, kuvvet ve bunlara sahip olan kimse" demek olan (İbn Manzûr, ts.: III, 2065-2066) ve ikisi isim tamlaması olmak üzere Kur'ân'da otuz yedi kez (Abdülbâkî, 1364/1945: s. 354-355) geçen sultan kelimesi, Kur'ân'da "hüccet, delil, mûcize, Kur'ân âyeti,

istilâ, yetki ve yetkili kılma” gibi mânalarda kullanılmaktadır (Öztürk, 2009: XXXVII, 495-496).

Sultan kelimesi Kur’ân âyetlerinin çoğunda mucize anlamında kullanılmakta ve peygamberlerin doğruluklarını gösteren kesin delil (Bk. Nisâ 4/153; Hûd 11/96; İbrâhîm 14/10, 11; Mü’minûn 23/45; Kasas 28/35; Mü’min 40/23; Duhân 44/19; Zâriyât 51/38) diye takdim edilmektedir (Bulut, 2002: s. 35). Bu kelime peygamberlerin, kendilerini inkâr edenleri “Allah’ın haklarında hiçbir sultan (delil) indirmediği şeylere tapmakla” suçlamalarındaki anlatımlarında (Bk. Nisâ 4/144; En’âm 6/81; A’râf 7/33; Hacc 22/71; Mü’min 40/35, 56; Tûr 52/38; Necm 53/23) da kullanılmıştır. Zira müşriklerin bu azgınlıklarının büyük bir cehaletin sonucu olduğu, hiçbir delile dayanmadığı vurgulanır ve bu husus “sultan” kavramıyla ifade edilir. Ayrıca sultan kelimesi, yetki, güç, kuvvet, hâkimiyet, üstün gelmek (Bk. Âl-i İmrân 3/151; En’âm 6/81; A’râf 7/31, 71; Yûnus 10/40; Necm 53/23) gibi anlamlara da gelir (Bulut, 2002: s. 36-37).

Sultanın âyet, beyyine ve burhanla yakın ilişkisi vardır. Kur’ân’da Allah elçisi olduğunu iddia edenlerin bu davalarında doğru sözlü olduklarını kanıtlamak üzere ortaya koydukları âyet, beyyine, hüccet ve benzeri deliller arasında en güçlüsünün “sultan” terimi olduğu görülür. İnsaf sahipleri için peygamberin doğruluğunu anlamada “âyet”ler yeterli olurken, önyargıdan uzak bir akıl için “beyyine” kabul ettirici, “burhan”ın da bazı peşin hükümleri yıkabilecek güçte açıklayıcı bir delil olmasına mukabil sultan terimi, gerçeği kabullenmemeye kararlı olanları psikolojik yönden kabul etmeye zorlayıcı bir güce sahip delil anlamına gelir (Çelik, 1996: s. 21; Bulut, 2002: s. 35-36).

D. Furkan: Sözlükte “iki şeyin arasını ayırmak” mânasına gelen “frk” kökünden masdar olup “hakla bâtulı, imanla küfrü, helâl ile haramı ayırıp belirlemek” anlamında kullanıldığı gibi zıt değerlere sahip olan şeylerin birbirinden seçilip ayrılmasını sağlayan ölçüyü de ifade eden (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 422-424; İbn Manzûr, ts.: V, 3398-3399; Çelik, 1996: XIII, 220) furkan kelimesi, Kur’ân’da yedi defa geçer (Abdûlbâkî, 1364/1945: s. 517) ve geçtiği yerin siyak ve sibakına göre “Kur’ân (Bakara 2/185; Âl-i İmrân 3/4; Furkan 25/1), delil, yardım (Enfâl 8/29), Tevrat (Enbiyâ 21/48), Hz. Mûsâ ve kavminin kurtulması için denizin yarıp açılması (Bakara 2/53), Bedir zaferi, kurtuluş ve başarı” (Enfâl 8/41) gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, ts.: V, 3399; Zebîdî, 1422/2001: XXVI, 291-292; Çelik, 1996: XIII, 220).

Buna göre “furkan” kelimesinin de Kur’ân’da âyete yakın anlamda kullanılan kavramlar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir.

E. Basîret/Besâir: Basîret kavramıyla aynı gökten gelen “basar”, sözlükte “görüş, görme, gören göz” gibi mânalara gelir ve çoğulu “ebsar”dır. Basîret “görme, idrak etme” anlamına gelip “kalp gözü, kalp kuvveti”dir, çoğulu “besâir”dir (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 59; İbn Manzûr, ts.: I, 290-291). Terim olarak ise “kutsiyet nuruyla aydınlanmış kalbin maddî ve manevî

âlemdeki hakikatleri görme yeteneği” anlamına gelmektedir (Uludağ, 1992: V, 103).

Kur’ân-ı Kerîm’de tekil olarak iki, çoğulu besâir şeklinde beş kez olmak üzere toplam yedi defa geçen (Abdûlbâkî, 1364/1945: s. 122) basîret kelimesi, Kur’ân’da genel olarak “görme” anlamı yanında özellikle “hakikati keşfetme, doğru yolu tanıma, gerçeği yanlıştan ayırma yeteneği” mânalarında kullanılmış (Bk. En’âm 6/ 50, 104; Hûd 11/24; İsrâ 17/72; Necm 27/81) ve bu bakımdan manevî körlük veya dalâletin zıddı olarak gösterilmiştir (Uludağ, 1992: V, 103).

Ayrıca basîret/besâir Kur’ân’da, “Kur’ân âyetleri” (A’râf 7/203; Câsiye 45/20), “delil, şâhîd” (Yûsuf 12/108; İsrâ 17/102; Kıyâmet 75/14) ve “ibret” (Kasas 28/43) anlamlarında da kullanılmaktadır.

F. Kelime/Kelimât: Sözlükte “yaralamak, tesir etmek” anlamına gelen “klm” kökünden türetilmiş bir isim olan kelime (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 490), nahivde “bir mânaya delâlet eden lafız” demektir (Sinanoğlu, 2002: XXV, 212). Kur’ân’da kelime, tekil olarak yirmi sekiz, çoğul olarak on dört, dört kez de “el-kelim” şeklinde olmak üzere toplam kırk altı defa geçmektedir (Râgıb el-İsfahânî, 1418/1997: s. 620-621).

Kur’ân’da kelime öncelikle “söz, kelâm” şeklindeki sözlük anlamıyla Allah’ın söz ve âyetleri (Tevbe 9/74) olmak üzere Allah’ın kullarına yönelik emirleri (Bakara 2/124), bazı mücizeleri gerçekleştiren tekvînî emirleri (Yûnus 10/81-82; Şûrâ 42/24), Allah’ın kanunları, hükümleri (Yûnus 10/64; Kehf 18/ 27) ve Hz. Allah’ın Hz. Peygamber’e vahyettiği hususlar yahut onun aracılığıyla tecelli ettirdiği mucizeler (A’râf 7/158) de kelime ile anlatılmıştır (Sinanoğlu, 2002: XXV, 212-213) Kur’ân’daki anlam alanından anlaşılacağı üzere Kur’ân’da âyet kavramıyla anlamca paralel kavramlardan biri de “kelime/kelimât”tır.

Bunların yanında anlamlarının arasında “delil” mânası olan (Bakara 2/150; Nisâ 4/165; En’âm 6/149) “Hüccet”; yine “mucize, delil” anlamı taşıyan (Yûnus 10/76-77) “Hak”; “dinî simge, işaret” anlamına gelen (Bakara 2/158; Hac 22/36) “Şe’âir” (Sicistânî, ts.: s. 16); “öğüt ve ibret dersi” mânasındaki (Yûsuf 12/111) “İbret”; “Kur’ân-ı Kerîm, Kur’ân âyeti” (Necm 53/1) anlamı da taşıyan “Necm” (Ferrâ, 1403/1983: III, 94; Zeccâc, 1408/1988: V, 69; Sicistânî, ts.: s. 156); “Allah’ın kitap, söz ve âyetleri” anlamında “Kelâm”, “Vahiy” ve “Kur’ân” kavramları da âyet kavramına yakın anlamlı kelimeler içerisinde mütalaa edilebilir.

VI. Âyet Kelimesinin Hadis’lerdeki Kullanımı

Âyet kavramının anlam alanı belirlenirken Kur’ân’da olduğu gibi hadislerde de geçen âyet kelimesinin Hz. Peygamber tarafından hangi anlamlarda kullanıldığını tesbit etmek oldukça önemlidir. Hadislerde âyet kelimesi ma’rife ve nekre, tekil, ikil ve çoğul haliyle yalnız olarak geldiği gibi bazı sıfatlara mevsuf veya izafetli olarak gelmektedir. Âyet, izafetli olarak geçtiği yerlerde Cenâb-ı Hakk’ın Allah ismine, münâfık, mümin, İslâm,

nübüvvet ve rahmet kelimelerine ve bazı zamirlere izafetli olarak kullanılmaktadır (Wensinck, 1936: I, 137-138).

A. Kur'ân Âyeti: Âyet kelimesi, Kur'ân' olduğu gibi hadislerde de en yaygın şekliyle "Kur'ân âyeti" anlamında kullanılmıştır. Nitekim Abdullah b. Mes'ûd'un rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.), "Herhangi bir kişinin şu şu âyetleri unuttum demesi ne fenadır. Bunun yerine unutturuldu demek gerektir. Sizler Kur'ân'ı dâima okuyup müzâkere ediniz! Çünkü Kur'ân'ın gönüllerden ayrılıp kaçması, develerin boşanıp kaçmasından daha şiddetlidir." (Buhârî, 1423/2002: "Fezâilü'l-Kur'ân", 23) buyurarak "âyet" kelimesini "Kur'ân âyeti" anlamında kullanmıştır. Yine Ebû'd-Derdâ (r.a.)'dan yapılan bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.s.) "Kim, Kehf sûresinin başından on âyet ezberlerse Deccâl'den korunmuş olur." (Müslim, 1427/2006: "Salâtü'l-Müsâfirîn", 257) buyurmak suretiyle "âyât" kelimesini "Kur'ân âyetleri" mânasında kullanmıştır.

B. Mûcize: Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber, "Her peygambere insanları etkileyip iman etmeyenlere sebep olan âyetler verilmiştir. Bana verilen ise Allah'ın gönderdiği vahiyden ibarettir." (Buhârî, 1423/2002: "İ'tisâm", 1; Müslim, 1427/2006: "Îmân", 239) buyururken "mûcize" anlamını "el-âyât" kelimesiyle ifade etmiştir. Hz. Enes'ten gelen ayın yarılmasıyla ilgili bir rivayette de Mekkeliler'in Hz. Peygamber'den mûcize isteğinin "âyet" kelimesiyle anlatıldığı görülmektedir (Buhârî, 1423/2002: "Menâkıb", 27; Müslim, 1427/2006: "Sıfâtü'l-münâfikîn", 46).

Ayrıca Buhârî (ö. 256/870) "Süâlü'l-müşrikîne en yürüye hüümü'n-Nebiyü âyeten fe erâhüm inşikâke'l-kamer/Müşriklerin Hz. Peygamber'den bir âyet istemeleri ve Onun da kendilerine ayın ikiye bölünmesini göstermesi" şeklinde bir bab başlığı koymuştur (Buhârî, 1423/2002: "Menâkıb", 27).

C. Alâmet: Hz. Enes'ten rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber, "Ensarı sevmek, imanın alâmeti; ensara buğz etmek ise münafıklığın alâmetidir." (Buhârî, 1423/2002: "Îmân", 10; Müslim, 1427/2006: "Îmân", 128) buyurmaktadır. Görüldüğü gibi bu hadiste "âyet" kelimeleri "alâmet" anlamında kullanılmıştır.

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste de Hz. Peygamber, "Münafığın alâmeti üçtür: 1. Konuştuğunda yalan söyler. 2. Söz verdiğinde sözünde durmaz. 3. Emanete ihanet eder." (Buhârî, 1423/2002: "Îmân", 24; Müslim, 1427/2006: "Îmân", 107) buyururken "alâmet" mânasını "âyet" kelimesiyle ifade etmiştir. Yine Buhârî bu hadisi "Alâmetü'l-münâfik/Münafığın alâmeti" isimli bab başlığı altında zikretmektedir (Buhârî, 1423/2002: "Îmân", 24).

D. Kıyamet Alâmeti: Abdullah b. Amr'dan yapılan bir rivayete göre Hz. Peygamber, "Çıkış itibariyle, kıyamet alâmetlerinin ilki, güneşin batıdan doğması, kuşluk vakti insanların karşısına dabbetü'l-arzın çıkmasıdır. Bunlardan hangisi önce çıkarsa, diğeri de hemen onun peşinden çıkar." (İbn

Mâce, 1430/2009: “Fiten”, 32; Ebû Dâvûd, 1430/2009: “Melâhim”, 12) buyururken “kıyamet alâmetleri”, “el-âyet” kelimesiyle ifade etmiştir.

Yine Huzeyfe b. Esîd’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber odasında iken bir grup sahabenin kıyamet hakkında konuştuğunu anlar ve onlara, güneşin batıdan doğması, Ye’cûc ve Me’cûc, Dâbbe vb. on âyet ortaya çıkmadıkça kıyametin kopmayacağını haber verirken “âyet” kelimesini “kıyametin alâmetleri” anlamında kullanmıştır (Müslim, 1427/2006: “Fiten”, 39-40; Tirmizî, 1416/1996: “Fiten”, 21).

E. Delil: Hadislerde âyet kelimesinin kullanıldığı anlamlarından birisi de “delil”dir. Abdullah b. Ömer, Hz. Âişe, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes’ûd gibi pek çok sahabînin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) güneş tutulması yaşandığı bir zamanda “Bilesiniz ki, güneş ve ay bir kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmaz. Onlar Allah’ın (varlığı, birliği ve kudretinin büyüklüğünü gösteren) delillerinden iki delildir, Allah onları kullarına gösterir. Bunların tutulduğunu görünce namaza koşun.” (Buhârî, 1423/2002: “Küsûf”, 1-2, 6, 9; Nesâî, 1421/2001: “Küsûf”, 810-814, 819-821, 823, 825) buyurmuştur. Efendimiz (s.a.s.), bu beyanlarında “âyet” ve “âyetân” kelimelerini “delil” anlamında kullanmıştır.

Rivayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber Allah’ın birliği ve kudretini gösteren deliller anlamında güneş ve ayın birer âyet olduğunu söylemiştir.

Yukarıda sayılanların dışında hadislerde Tevrat (Hâkim en-Nisâbûrî, 1422/2002: “Tefsîr”, 62) ve İncil cümlelerinin (Ebû Dâvûd, 1430/2009: “Sünnet”, 22) de âyet kelimesi ile ifade edildiği görülmektedir.

SONUÇ

Kur’ân-ı Kerîm, okunup anlaşılması ve istifade edilmesi için gönderilen bir kitaptır. Cenâb-ı Allah’ın muradını bildiren, vahiy yoluyla insanlara gönderilen mesajları anlamının yolu kuşkusuz Kur’ân-ı Kerîm’i anlamaktan geçmektedir. Kur’ân’ı anlamak ise Kur’ân kelime ve kavramlarını kavramaya bağlıdır. Zira Kur’ân’da yer alan kavram ve kelimelerin anlamlarının tahlili yapılmadan Kur’ân’daki bağlamları içinde taşıdıkları mânaları doğru bir şekilde tesbit etmenin mümkün olamayacağı ortadadır. Bu bağlamda tekil, ikil ve çoğul formuyla 382 kez geçerek Kur’ân’ın en çok kullanılan kavramlardan olan çok anlamlı “âyet” kelimesinin anlam alanını belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmanın Kur’ân’ın anlaşılmasına katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

Dilsel anlamı herhangi bir şeyin varlığını gösteren alâmet, açık alâmet olan ve buna bağlı olarak lugatlerde emâre, belirti; şahıs; cemaat (topluluk, harf topluluğu); Kur’ân’dan başı sonu belli tam bir cümle; ‘aceb-‘acâib (hayrette bırakan, şaşkınlık uyandıran); ibret; delil, kesin delil; sultan (güç, otorite, hüküm); mûcize; sûret (örnek, model); yüksek bina; Üsfiyye/الأفئفة (kabın, tencerenin ısıtılmak için üzerine konduğu üç taşın biri) ve risâlet (mesaj, haber) şeklinde anlamlandırılan âyet kelimesi ilk defa Kur’ân tarafından kullanılan bir

kelime olmayıp İslâm öncesinde bilinen ve Câhiliye şiirinde de kullanılan bir kavramdır.

Nüzûl öncesi dönemde bilinen ve İslâm öncesi Arap şiirinde pek çok Câhiliye şairi tarafından “alâmet, belirti ve işaret” anlamında kullanılan âyet kelimesi, bu esas anlamını Kur’ân-ı Kerîm’de de korumuş, nüzûl öncesi sahip olduğu anlama ek olarak başka anlamlar da yüklenerek Kur’ân’da kullanılmıştır. Kur’ân’a bakıldığında âyet kavramının çok geniş bir anlam alanının olduğu, Kur’ân’ın âyet kavramının anlam alanına katkıda bulunduğu, bu kelimenin Kur’ân’da tek bir anlama gelmeyip geçtiği yerlere göre farklı anlamlara sahip olduğu gözlenmektedir.

Kur’ân’ın nüzûlüyle birlikte anlam genişlemesine uğrayan âyet kavramı, aslında yine sözlük anlamından hareketle her biri Cenâb-ı Allah’ın varlığının alâmeti olan Kur’ân’ın belirli bir bölümü, Kur’ân’ın tamamı, delil, mucize, Hz. Mûsâ’ya verilen dokuz mucize, alâmet, kıyamet alâmetleri, ibret, hayrette bırakan-şaşkılık uyandıran durum, tekvînî âyetler, bazı gök cisimleri, Allah’ın indirdiği bütün kitaplar, Kitâb-ı Mukaddes, Hz. Muhammed, şer’î hükümler, bina, yüksek bina ve intikam (azap/ceza) gibi çeşitli anlamlar kazanmıştır.

Buna göre ilk defa Kur’ân tarafından kullanılmadığını gösteren ve kelimenin esas anlamını tesbit ederken bize önemli ipuçları veren Câhiliye dönemi şiirindeki kullanımlar dikkate alındığında âyet kelimesi Kur’ân öncesinde, bugün âyet denince ilk akla gelen vahiy âyetleri anlamında kullanılmamaktadır. Âyet kelimesinin alâmet anlamı Kur’ân öncesi Arapça’da varken Kur’ân’ın belirli bir bölümü anlamı Kur’ân’ın nüzûlü ile birlikte Arapça’ya dahil olmuştur.

Kur’ân kelime ve kavramlarının hangi mânalarda kullanıldığını tesbit etmeye yönelik yapılmış çalışmalar olan el-vücûh ve’n-nezâir kitaplarından bazılarında yer verilmediği görülen “âyet” kavramını, Mukâtil b. Süleyman gibi konuyla ilgili eser veren ilk müelliflerin ibret ve alâmet olmak üzere iki temel anlamla sınırlı olarak ele aldığı, buna mukabil ilerleyen zamanlarda bazı müelliflerin altı anlamda, bir kısmının ise bazıları kelimenin Kur’ân’daki anlam alanında da bulunmayan on iki farklı mânâda kullandığı ortaya çıkmakta, hatta zorlama diyebileceğimiz bazı mânaların kelimenin anlam alanına dahil olduğu müşahede edilmektedir. Âyet kelimesine verilen bu anlamlar içerisinde mâide (sofra), inşikâku’l-kamer (ayın yarılması), ism-i a’zam ve dâbbetü’l-arz gibi anlamlar en dikkat çekenleridir.

Bu arada çok anlamlı âyet kelimesinin Kur’ân’da kullanıldığı bağlama, kelimenin siyak-sibakına dikkat ederek Türkçe’ye aktarılmasının gereğini özellikle vurgulamak istiyoruz.

Hiçbiri âyet kavramıyla birebir aynı anlamda olmamakla birlikte beyyine/beyyinât, burhan, sultan, furkan, basiret/besâir ve kelime/kelimât hüccet, hak, şe’âir, ibret, necm, kelâm, vahiy ve Kur’ân gibi âyet kelimesine

yakın anlamlı hatta âyet kelimesinin anlamlardan bazılarıyla aynı mânaya gelen başka kelimelerin de varlığına şahit olmaktadır.

Âyet kelimesinin Kur'ân'da olduğu gibi hadislerde de kullanıldığını görmekteyiz. Hz. Peygamber birçok hadisinde bu kelimeyi Kur'ân-ı Kerîm'deki anlam alanına benzer bir şekilde başta Kur'ân âyeti olmak üzere mucize, alâmet, kıyamet alâmeti ve delil anlamında kullanmaktadır. Ayrıca bazı hadislerde Tevrat ve İncil cümlelerinin de âyet kelimesi ile ifade edildiği görülmektedir.

Bugün Kur'ân'ın kavramlaştırdığı kelimelerden biri olan âyetin İslâm kültüründeki en çok bilinen mânası, tedvîn dönemi sonrasında tefsir usûlü ıstılahına dâhil olan Kur'ân harflerinden oluşmuş ve bir fâsıla ile ayrılmış bölümlerinden her biri olan Kur'ân âyetleridir. Hatta bugün kelimenin insanlar tarafından bilinen tek anlamı budur.

Netice olarak Kur'ân'da, hadislerde ve Kur'ân sonrası yazılmış el-vücûh ve'n-nezâir eserlerinde âyet kavramına kelimenin sözlük anlamına ek olarak yüklenen bütün bu anlamların nüans farklarının çok çeşitli açılardan aynı noktayı işaretlediğini ifade edebiliriz ki o da Allah'a delâlet taraflarıdır. Âyetler çeşitli olsa da maksat birdir, o da âyetlerin sahibi olan yüce Yaratıcı'ya delâlet etmektir. Bu da âyet kavramına yüklenen anlamlar ile kelimenin herhangi bir şeyin varlığını gösteren alâmet olan esas anlamı arasında bir tam mutabakat olduğunu tasdik etmektedir.

KAYNAKLAR

ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuâd (1364/1945), *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire.

ÂLÜSÎ, Şihâbuddîn Mahmud, (ts.), *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.

ASKERÎ, Ebû Hilâl (1428/2007), *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, (thk. Muhammed Osmân) Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire.

A'ŞÂ, Meymûn b. Kays (ts.), *Dîvânü'l-A'şâ el-Kebîr*, (şerh ve ta'lik: Muhammed Hüseyin), Mektebetü'l-Âdâb, y.y..

ATEŞ, Ahmed (1970), "Âyet", *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

ATEŞ, Süleyman (1988), *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, y.y.

_____, "Âyet", (ts.), *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı, İstanbul.

ATİK, M. Kemal (1988), "Âyet", *Kur'ân-ı Kerîm Ansiklopedisi*, Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul.

AYDIN, Muhammed (2009), *Genel Tefsir Kuralları*, Nûn Yayıncılık, İstanbul.

BEGAVÎ, Ebû Muhammed (1409/1989), *Me'âlimü't-Tenzîl*, (thk. Muhammed Abdullah en-Nemr v.dğr.), Dâru Taybe, Riyad.

BİLMEN, Ömer Nasuhi (ts.), *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl (1423/2002), *Sahîhü'l-Buhârî*, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk-Beyrut.

BULUT, Halil İbrahim (2002), *Kur'ân Işığında Mûcize ve Peygamber*, Rağbet Yayınları, İstanbul.

_____ (2005), "Mûcize", *DİA*, İstanbul.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı (2002), *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*, (İhtisâr eden: Muhammed Ali es-Sabûnî), (trc. Abdullah Öz v.dğr.), Damla Yayınevi, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. bs., İstanbul.

CERRAHOĞLU, İsmail (1995), *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı, 10. bs., Ankara.

CEVHERÎ, İsmâîl b. Hammâd (1404/1984), *es-Sihâh: Tâcü'l-Luga ve Sihâhu'l-'Arabîyye*, (thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr), Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 3. bs., Beyrut.

CÛRCÂNÎ, Seyyid Şerîf (1403/1983), *Kitâbü't-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

ÇELİK, İbrahim (1996), "Furkan", *DİA*, İstanbul.

ÇELİK, Muhammed (1996), *Kur'ân'ın İknâ Husûsiyeti*, Çağlayan Yayınları, İzmir.

DÂMEGÂNÎ, Ebû Abdillâh (1983), *Kâmûsü'l-Kur'ân: Islâhü'l-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (thk. Abdülazîz Seyyid el-Ehl), Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. bs., Beyrut.

DARÎR EL-HÎRÎ, Ebû Abdirrahmân (1996), *Vücûhü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (thk. Fâtıma Yûsuf el-Hiyemî), Dâru's-Sekâfe, Dımaşk.

DUMLU, Ömer (1999), *Kur'ân'da Bazı Kavramlara Bakış*, Anadolu Yayınları, İzmir.

EBÛ 'AVDE, Halîl (1985), *et-Tetavvürü'd-Delâli beyne Lugati's-Şi'ri'l-Câhili ve Lugati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü'l-Menâr, Zerkâ.

EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as (1430/2009), *Sünenü Ebî Dâvûd*, (thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kamil Karabelli), Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Dımaşk.

EBÛ'D-DEHB, Eşref Tâhâ (1423/2002), *el-Mu'cemü'l-Esâsi*, Dâru's-Şürûk, Kahire.

EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf (1413/1993) *Tefsîrü'l-Bahri'l-Muhît*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvaz), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

_____ (1403/1983), *Tuhfetü'l-Erib bimâ fi'l-Kur'ân mine'l-Garîb*, (thk. Semîr el-Meczûb), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut.

EBÛ'L-BEKÂ EL-KEFEVÎ (1413/1993), *el-Külliyât Mu'cemü fi'l-Mustalahâti ve'l-Furûki'l-Lugaviyye*, (thk. Muhammed Mîsrî, Adnan Dervîş), Müessesetü'r-Risâle, 2. bs., Beyrut.

EBÜSSUÛD, Muhammed el-İmâdî (ts.), *İrşadü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, Riyad.

FERRÂ, Yahyâ b. Ziyâd (1403/1983), *Me'âni'l-Kur'an*, Âlemü'l-Kütüb, 3. bs., Beyrut.

FETTENÎ, Tâhir b. Ali (1415/1994), *Mecma'u Bihâri'l-Envâr fî Garâibi't-Tenzîl ve Letâifi'l-Ahbâr*, Mektebetü Dâri'l-Îmân, 3. bs., Medine.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebü't-Tâhir (1416/1996), *Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitabi'l-'Azîz*, (thk. Muhammed Ali el-Buhâr), ys., 3. bs., Kahire.

_____ (1426/2005), *el-Kâmûsü'l-Muhît*, (İşrâf: Muhammed Na'îm), Müessesetü'r-Risâle, 8. bs., Beyrut.

HÂKİM EN-NÎSÂBÜRÎ, Ebü Abdillâh (1422/2002), *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, (dirâse ve thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bs., Beyrut.

HAKÎM ET-TÎRMİZÎ, Ebü Abdillâh (1389/1969), *Tahsilü Nezâiri'l-Kur'an*, (nşr. Hüsnî Nasr Zeydân), Matbaatü's-Saâde, Kahire.

HALÎL B. AHMED, Ebü Abdirrahmân (1424/2003), *Kitâbü'l-'Ayn*, (thk. Abdulhamîd Hindâvî), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

HAMÎDULLAH, Muhammed (2000), *Azîz Kur'an: Çeviri ve Açıklama*, (çev. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık), Beyan Yayınları, İstanbul.

HARMAN, Ömer Faruk (2006), "Mûsâ", *DİA*, İstanbul.

HUBEYŞ ET-TİFLİSÎ, Ebü'l-Fazl (1992), *Vücûh-i Kur'an*, (haz. Mehdi Muhakkık), Danişgâh-ı Tahran, 2. bs., Tahran.

IZUTSU, Toshihiko (ts.), *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (çev. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.

İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir (1984), *Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dârü't-Tûnisîyye, Tunus.

İBN ATIYYE, Abdülhak b. Gâlib (1422/2001), *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, (thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

İBN DÜREYD, Ebü Bekr (1987), *Cemheretü'l-Luga*, (thk. Remzî Münîr Ba'lebekkî), Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut.

İBN EBÎ HÂTİM, Ebü Muhammed (1417/1997), *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib), Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke.

İBN FÂRÎS, Ebü'l-Hüseyin (1389/1969), *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dârü'l-Cîl, Beyrut.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ (1421/2000), *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed v.dğr.), Müessesetü Kurtuba; Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, Kahire.

İBN MÂCE, Ebü Abdillâh (1430/2009), *es-Sünen*, (thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Dârü'r-Risâleti'l-Âlemîyye, Dimaşk.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrrem (ts.), *Lisânü'l-'Arab*, (thk. Abdullah Ali el-Kebîr v.dğr.), Dârü'l-Maârif, Kahire.

İBN SÎDE, Ebü'l-Hasen (1421/2000), *el-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-A'zam*, (thk. Abdülhamîd Hindâvî), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

İBNÛ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec (1404/1984), *Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebü'l-İslâmî, 3. bs., Beyrut.

_____ (1407/1987), *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir fî 'İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*, (thk. Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râzî), Müessesetü'r-Risâle, 3. bs., Beyrut.

İBNÛ'L-ESÎR, Mecdüddin (1383/1963), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser*, (Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, y.y..

İMRUÛLKAYS B. HUCR, Ebû Vehb (ts.), *Dîvânü İmrüülkays*, (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Dârü'l-Maârif, 5. bs., Kahire.

İSMÂİL, Muhammed Bekr (1990), *Dirâsât fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, Dârü'l-Menâr, Kahire.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı (1360/1941), “Âyet”, *İslâm-Türk Ansiklopedisi*, (haz. İsmail Hakkı İzmirli v.dğr.), Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul.

JEFFERY, Arthur (1957), *The Foreign Vocabulary of The Qur'an*, (ed. B. Bhattacharyya), ys., Kahire.

_____, (1960), “Âyah”, *The Encyclopaedia of Islam*, -New Edition-, Volume I, London-Leiden.

KAR'ÂVÎ, Süleymân b. Sâlih (1994), *el-Beyân fî 'Ulûmi'l-Kur'an maa Medhali fî Usûli't-Tefsîr ve Mesâdirihî*, Mektebetü'z-Zılâl, 2. bs., Ahsa.

KÂSİMÎ, Muhammed Cemalüddîn (1376/1957), *Mehâsinü't-Te'vîl*, (tsh. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, y.y..

KAZANCI, F. Asiye Şenat (Güz 2005), “Kur'an'ın Âyetleri-Tabiatın Âyetleri: İman Konusu Etrafında Bir Bilgi-Duygu Sarmalı”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya.

KEMAL, Ahmed Âdil (ts.), *'Ulûmu'l-Kur'an*, Matbaatü'l-Feccâleti'l-Cedîde, y.y..

KERMÎ, Hasan Saîd (1411/1991), *el-Hâdî ilâ Lugati'l-'Arab*, Dâru Lübnan li't-Tabâati ve'n-Neşr, Beyrut.

KESKİOĞLU, Osman (1989), *Nüzûlünden İtibaren Kur'an-ı Kerîm Bilgileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. bs., Ankara.

KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed (1427/2006), *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.

LEBÎD B. REBÎA, Ebû Akîl (1425/2004), *Dîvânü Lebîd b. Rebîa*, (İ'tinâ: Hamdû Tammâs), Dârü'l-Maârif, Lübnan.

MA'MER B. EL-MÛSENNÂ, Ebû Ubeyde (ts.), *Mecâzü'l-Kur'an*, (thk. Fuat Sezgin), Mektebetü'l-Hancî, Kahire.

MÂVERDÎ, Ebü'l-Hasen (1992), *en-Nüket ve'l-'Uyûn: (Râca'a ve Ta'lik: es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut.

MERÂGÎ, Ahmed Mustafa (1365/1946), *Tefsîrû'l-Merâgî*, Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır.

MERZÛK, Abdüssabûr (1415/1995), *Mu'cemü'l-A'lâm ve'l-Mevzû'ât fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dârü'ş-Şürûk, Kahire.

MES'ÛD, Cübân (1992), *er-Râid; Mu'cem Lugavî 'Asrî*, Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 7. bs., Beyrut.

MEVDÛDÎ, Ebü'l-A'lâ (1986), *Tefhîmu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri)*, (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İnsan Yayınları, İstanbul.

MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN, Ebü'l-Hasen (1427/2006), *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-'Azîm*, (thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin), Merkezü Cüm'ati'l-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâs, Dubai.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyin b. Haccâc (1427/2006), *Sahîhu Müslim*, (thk. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed Faryâbî), Dâru Taybe, Riyad.

NÂBİGA EZ-ZÜBYÂNÎ, Ebû Ümâme (ts.), *Dîvânü'n-Nâbiga ez-Zübyânî*, (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim), Dârü'l-Maârif, 2. bs., Kahire.

NAMLI, Tuncer (2009), "Kur'an'ın Ayet Kavramı Çerçevesinde Mucize Tasavvurumuz (Olağanüstü Beklenti Yerine, Olağan İçindeki Olağanüstülüğü Fark Etmek)", *Samsun'da Kur'ân Günleri XI Kur'ân Sempozyumu Kur'ân ve Risalet*, Ankara: Fecr Yayınları, Ankara.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahman (1421/2001), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (thk. Hasan Abdilmün'im Şelebî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.

NESEFÎ, Ebü'l-Berekât (1991), *Tefsîrû'n-Nesefî*, Eda Neşriyat, İstanbul.

NEŞVÂN EL-HİMYERÎ, Ebû Saîd (ts.), *Şemsü'l-'Ulûm ve Devâ'ü Kelâmi'l-'Arab mine'l-Külûm*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut.

NEVFEL, Abdürrezzak (1988), *Kur'ân'da Ölçü ve Âhenk*, (çev. Muzaffer Kalaycioğlu), İnkılab Yayınları, İstanbul.

ÖZGEL, İshak (2007/2), "Kur'ân'daki Olağanüstü Olayları Yorumlaması Ekseninde Muhammed Esed'in "Âyet" Kelimesi Çevirisi Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 19, Isparta.

ÖZTÜRK, Mustafa (2009), "Sultan", *DİA*, İstanbul.

PAÇACI, Mehmet (2002), "Kur'ân", *DİA*, Ankara.

RÂGİB EL-İSFAHÂNÎ (1418/1997), Ebü'l-Kâsım, *Mu'cemü Müfredâti Elfâzi'l-Kur'ân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

RÂZÎ, Fahreddin (1401/1981), *Mefâtihu'l-Gayb*, Dârü'l-Fikr, Beyrut.

RÂZÎ, Muhammed b. Ebî Bekir (1986), *Muhtârü's-Sihâh*, (haz. Mahmûd Hâtir), Mektebetü Lübnan, Beyrut.

RIZÂ, Ahmed (1377/1958), *Mu'cemü Metni'l-Luga*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut.

- RÛMÎ, Fehd b. Abdirrahmân (1413/1997), *Dirâsât fi 'Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad.
- SÂBÛNÎ, Muhammed Ali (ts.), *Safvetü't-Tefâsîr*, Dersaâdet, İstanbul.
- SEÂLİBÎ, Ebû Mansûr (1404/1984), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Elfâzi'l-Kur'âniyye*, (thk. Muhammed el-Mısrî), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut.
- SEHÂVÎ, Alemüddîn (1408/1987), *Cemâlü'l-Kurrâ' ve Kemâlü'l-İkrâ'*, (thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Mektebetü't-Türâs, Mekke.
- SEMERKANDÎ, Ebü'l-Leys (1413/1993), *Bahrü'l-'Ulûm*, (thk. Ali Muhammed Muavvaz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- SEMÎN EL-HALEBÎ, Ebü'l-Abbâs (1414/1993), *'Umdetü'l-Huffâz fi Tefsîri Eşrafî'l-Elfâz*, (thk. Muhammed et-Tuncî), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut.
- SÎCİSTÂNÎ, Ebû Hâtım (ts.), *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, Mektebetü Dâri't-Türâs, Kahire.
- SİNANOĞLU, Mustafa (2002), "Kelime", *DİA*, Ankara.
- SÜYÛTÎ, Celâlüddîn (1427/2006), *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Ta'lik: Mustafa Dîb el-Buğâ), Dâru İbn Kesîr, 2. bs., Dimaşk-Beyrut.
- ŞÂZELÎ, Hasan Ali (1989), "Alâmet", *DİA*, İstanbul.
- ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh (1994), *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, (thk. Abdurrahman Umeyra), Dârü'l-Vefâ, y.y..
- TABERÎ, Muhammed b. Cerîr (1422/2001), *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Dâru Hicr, Kahire.
- TARAFE B. ABD, Ebû Amr (1423/2002), *Dîvânü Tarafe b. el-Abd*, (şerh ve takdim: Mehdî Muhammed Nâsiruddîn), Dârü'l-Kitübî'l-İlmiyye, 3. bs., Beyrut.
- TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali (1996), *Muvsû'atü Keşşâfi Istulâhâti'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*, (thk. Ali Dahrûc), Mektebetü Lübnân, Beyrut.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa (1416/1996), *el-Câmi'u's-Sahîh*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut.
- TOPALOĞLU, Bekir (1992), "Beyyine", *DİA*, İstanbul.
- ULUDAĞ, Süleyman (1992), "Basîret", *DİA*, İstanbul.
- _____, Süleyman, (2000), "İbret", *DİA*, İstanbul.
- ÛNAL, Ali (1999), *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Nil Yayınları, İzmir.
- WATT, William Montgomery (1982), *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, (Çeviren: Mehmet S. Aydın), Hülbe Yayınları, Ankara.
- WENSİNCK, Arent Jean v.dğr., (1936), *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Mektebetü Brill, Leiden.
- YAĞCI, Cengiz (1990), "Âyet", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, (İlmî Redaksiyon: Ahmet Ağırakça), Şamil Yayınevi, İstanbul.
- YAHYÂ B. SELLÂM, Ebû Zekerıyyâ (1979), *et-Tesârif li-Tefsîri'l-Kur'ân mimmâ İştebehet Esmâüh ve Tesarrafet Me'ânih*, (thk. Hind Şelebî), eş-Şeriketü't-Tûnisıyye li't-Tevzî', Tunus.

YAVUZ, Yusuf Şevki- ÇETİN, Abdurrahman (1991), “Âyet”, *DİA*, İstanbul.

YAVUZ, (1992), “Burhân”, *DİA*, İstanbul.

_____, (1994), “Delil”, *DİA*, İstanbul.

YAZIR, Muhammed Hamdi (ts.), *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul.

YILDIRIM, Suat (1996), *Kur’ân-ı Kerîm ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul.

ZECCÂC, Ebû İshâk (1408/1988), *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbühû*, (thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî), Âlemü’l-Kütüb, Beyrut.

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ (1422/2001), *Tacü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, (thk. Mustafa Hicâzî), Matbaatü Faysal, Kuveyt.

ZEMAŞERÎ, Ebü’l-Kâsım (1418/1998), *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidü’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvil fî Vücûhi’t-Te’vîl*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz), Mektebetü’l-Ubeykân, Riyad.

ZERKEŞÎ, Bedruddîn (1426/2005), *el-Burhan fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, (Ta’lîk: Mustafa Abdülkâdir Atâ), Dârü’l-Fikr, Beyrut.

ZÜRKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm (1419/1998), *Menâhilü’l-‘İrfân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2. bs., Beyrut.